

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**EMEVÎLER'DE HİŞÂM B. ABDÜLMELİK'TEN SONRA YAŞANAN
SİYASİ KRİZ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yusuf KAYA

İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

ANKARA, 2023

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**EMEVÎLER'DE HİŞÂM B. ABDÜLMELİK'TEN SONRA YAŞANAN
SİYASİ KRİZ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yusuf KAYA

İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mustafa Özkan

ANKARA, 2023

ONAY SAYFASI

Yusuf KAYA tarafından hazırlanan “EMEVLER’DE HİŞÂM B. ABDÜLMELİK’TEN SONRA YAŞANAN SİYASİ KRİZ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı’nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	Kurumu	İmza
Prof. Dr. Mustafa Özkan	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☐ Red ☐		
Prof. Dr. Yasin Yılmaz	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☐ Red ☐		
Dr. Mahmut Dilbaz	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	
Kabul ☐ Red ☐		

Tez Savunma Tarihi: 02.05.2023

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı’nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ünvan Ad Soyad

.....

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

(02-05-2023)

Yusuf KAYA

İTHAF

Tüm sevdiklerime Sevgi ve Saygılarımla...

TEŐEKKÖR

Bu teze başlarken beni her anlamda özgür bırakan, bilimsel düşünceyi yaşam biçimi olarak algılamamı sağlayan, yüksek lisansın ders döneminden bu yana her zaman beni destekleyen, takdir ve taltif eden, bir öğrencisi olarak değil meslektaşı olarak gören, bana hep güvenen sayın hocam Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN'a teşekkür gönöl borcumdur.

ÖZET

EMEVÎLER'DE HİŞÂM B. ABDÜLMELİK'TEN SONRA YAŞANAN SİYASÎ KRİZ

KAYA, Yusuf

Yüksek Lisans, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN

Emevî Devleti, İslâm topraklarında yaklaşık doksan yıl hüküm sürmüştür. Bu süreçte on dört tane halife iktidara gelmiştir. Her halifenin kendine has yönetim politikası ve şekli olmuştur. Geçen süre zarfında ortaya çıkan çeşitli isyanlar, idareyi çoğu zaman güç duruma düşürmüştür. Ancak 744-745 yıllarına geldiğimizde olaylardan ziyade idarenin tutumunun ön plana çıktığını görüyoruz. Söz konusu tarihte isyanlar, harici bir ekseninde değil idarenin kendi içerisinde vuku bulan bir iktidar kavgasına evrilmiştir. Bu dönemde başlayan kavgalar ve isyanlar zamanla kontrol edilemez bir hal almıştır. Böylece devletin merkezi otoritesinin zayıflaması hız kazanmıştır. Zayıflayan Emevî Devleti bahsi geçen bu yıpratıcı süreçlerin sonunda ise yıkılmıştır. Ancak bu süreçte devletin işleyişinde ana hatlarıyla veliahtlık yönetim biçimi, Ümeyyeoğulları maslahatı, gerektiğinde kabile ileri gelenlerinin devreye girmesi, örfi hukuk ve gelişmelere bağlı olarak mevcut halifeyi görevden azl etme gibi ilke ve uygulamalar söz konusu olmuştur.

Bu dönemin ilk halifesi olan Velîd b. Yezîd'in iktidara gelişi ile birtakım olaylar yaşanmıştır. Yaşanan olaylara Yezîd b. Velîd'in ihtilal tepkisinin sonucunda siyasî ve idarî anlamda krizler çıkmasına sebep olmuştur. Devletin her yerinde kontrol sağlanamadan Yezîd b. Velîd'in vefatıyla beraber İbrahim b. Velîd'in hilafeti ile kriz daha da büyümüştür. Mervân b. Muhammed'in yine ihtilal yoluyla Halife İbrahim'i azletmesiyle de artık devlette yönetim krizi meydana gelmiştir. Siyaseten oluşan bu kriz, yönetimde kontrolün kaybolmasına sebebiyet vermiştir. Kaybolan yönetim çerçevesinde devletin çöküşü de hızlanmıştır. Bahsi geçen dönemde yaşanan olayların aralarında bağlantı bulunması ve zamanlarının da birbirlerine yakın olması çok etkili olmuştur. Olayların etkisi geçmeden bir diğerinin başlaması yaşanan krizleri daha da derinleştirmiştir. Bu durum ise "hangi olay

örgüsü içerisinde devlet bu çöküş durumuna geldi?" sorusunu gündeme getirmiş, söz konusu sual ve benzeri sorular bizi bunlara bir cevap bulma arayışına sevk etmiştir.

Çalışmamızın son bölümünde Emevî Devleti idaresinin işleyişinde başvurulan birtakım ilkelerin olduğunu belirledik. Bu ilkelerin yönetimin işleyişinde çok belirleyici olduklarını müşahade ettik. Önemli rolü olan bu ilkelerin gelenek, adet ve örf başlığı altında devlet yönetiminde süregeldiğini gördük. Araştırmamızın son kısmında önemli olan temel ilkelerin neler olduğunu belirledik.

Anahtar Sözcükler: Emevî Devleti, Siyasî Kriz, İhtilal, Temel İlkeler.

ABSTRACT

THE POLITICAL CRISIS OF THE Umayyads AFTER HISAM B. ABDULMELIK

Yusuf KAYA

The Umayyad State ruled Islamic lands for nearly ninety years. In the process, fourteen caliphs came to power. Each caliph had its own policy and form of government. The various rebellions that have arisen over the course of time have often put the administration in a difficult position. However, when we come to the years 744-745, we see that the attitude of the administration comes to the fore rather than the events. On the date in question, the rebellions evolved into a power struggle that took place within the administration itself. The fights and rebellions that started in this period became uncontrollable over time. Thus the weakening of the central authority of the state has accelerated. The weakened Umayyad State collapsed at the end of these corrosive processes.

A number of events took place with the coming to power of Walid ibn Yazid, the first caliph of this period. As a result of Yazid ibn Walid's reaction to the revolution, political and administrative crises have arisen. With the death of Yazid b Walid without control in all parts of the state, the crisis was further magnified by the caliphate of Ibrahim b Walid. With Marwan ibn Muhammad's dismissal of Caliph Ibrahim through a revolution, a crisis of governance has now occurred in the state. This politically motivated crisis has led to a loss of control in the administration. Within the framework of the disappearing administration, the collapse of the state has also accelerated. The beginning of another one before the effects of the events have passed has deepened the crises.

In the last part of our study, we have determined that there are some principles that are used in the functioning of the administration of the Umayyad State. We have observed that these principles are very decisive in the functioning of the administration. We have seen that these principles, which have an important role, continue in the state administration under the headings of tradition, customs and traditions. In the last part of our research, we have identified what are the basic principles that are important.

Keywords: Umayyad State, Political Crisis, Revolution, Policies.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı.....	2
1.3. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları.....	3
2. HİŞÂM B. ABDÜLMELİK'İN ÖLÜMÜ ve VELÎD B. YEZÎD'İN HİLAFETE GELİŞİ.....	7
2.1. Velîd b. Yezîd'in Hayatı ve Kişiliği.....	7
2.2. Velîd b. Yezîd'in Hilafete Gelişi ve Hişâm b. Abdülmelik'le Münasebetleri.....	8
2.3. Halifeliğe Gelişi ve Siyasî İcraatları.....	10
2.4. Saray Hayatı ve Siyasî Etkileri.....	13
2.5. Kaderiyye'ye Karşı Tutumu.....	14
2.6. Hâlid b. el-Kasrî'nin Öldürülmesi.....	15
2.7. Yahyâ b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin'in Öldürülmesi.....	17
2.8. Abbasî Daveti.....	19
2.9. Velîd b. Yezîd'in Hilafetten Alınması ve Sebepleri.....	19
3. YEZÎD B. VELÎD.....	24
3.1. Yezîd b. Velîd'in Hayatı ve Kişiliği.....	24
3.2. Yezîd b. Velîd'in Vaatleri ve Hilafete Geliş Şekli.....	25

3.3. Yezîd b. Velîd'in Politikaları ve Bu Dönemde Çıkan İsyamlar.....	29
3.3.1 Yezîd b. Velîd Dönemi Vali Atamaları.....	29
3.4. Yezîd b. Velîd'in Kaderiyye ile İlişkisi.....	30
3.5. Humus Halkının İsyanı.....	31
3.6. Ürdün-Filistin Halkının İsyanı.....	33
3.7. Abbasî Daveti.....	34
3.8. Yezîd b. Velîd'in Vefatı.....	35
4. İBRAHİM B. VELÎD'İN HİLAFETİ ve SONRASI	37
4.1. İbrahim b. Velîd'in Hayatı ve Kişiliği.....	37
4.2. İbrahim b. Velîd'in Hilafete Geliş Şekli ve Düşürülme Sebepleri.....	38
4.3. İbrahim b. Velîd'in Hilafetten Düşürülmesi ve Sonrası.....	40
4.4. Emevîlerde Hilafetin İşleyişindeki Temel İlkeler.....	43
4.5. Emevîler'in Yazılı Olmayan İlkeleri ve Bu İlkelerin Son Dönemdeki Uygulamaları.....	44
5. SONUÇ.....	48
6. KAYNAKÇA.....	49

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Emevî Devleti (661-750), Dört Halife Dönemi'nden sonra kurulan devlete verilen isimdir. Muâviye b. Ebû Süfyân ile başlayan devletin iktidar serüveni Mervân b. Muhammed'in ve çoğu Emevî ailesine mensup kişilerin öldürüldüğü Abbasî İhtilâlî ile son bulmuştur.

Emevîleri İslâm Tarihinde Devlet teşkilatı, kabile anlayışı, kültürel yapı ve bir takım siyasî olaylar önemli kılmaktadır. Bahsi geçen devlet, diğer devletler gibi kuruldu, parlak dönemini yaşadı ve durgunluk dönemi ile birlikte yıkıldı. Çalışmamızda temel alınan sebep ise yönetimi ele geçirme mücadeleleri olmuştur. Devletin yıkılış süreci diğer devletlerin yıkılış süreçlerinden farklılık arz etmekteydi. Çünkü İslâm Devleti başka bir devlet tarafından veya herhangi bir savaş sonrası otoritenin zayıflaması ile ortaya çıkan sonuçların neticesinde yıkılmadı. Bilakis içten içe olaylar yaşayarak son buldu. Bu olaylara kabilecilik anlayışı, Hz. Ali taraftarları, mevâlî politikası, Abbasî ayaklanması, fetih hareketlerinin durdurulması, yönetimi ele geçirme mücadeleleri ve çeşitli isyanlar örnek olarak verilebilir. Bu konu bağlamında siyasî olayları ve arka planda bağlı oldukları diğer nedenleriyle birlikte detaylıca incelenmiştir.

Emevî Devleti'ni yaşanan olaylara karşı doksan yıl ayakta tutan en önemli özelliklerinden biri; kendi aralarında sağlam olan aile bağlarının olmasıdır. Hilafete Ümeyyeoğullarından kim gelirse gelsin ailesine öncelik vermesidir. Aile bireylerini önemli yerlerin valiliklerine, komutanlıklarına getirmeleridir. Bu aile içi tutucu tavırları onların iktidarlarının sağlam kalma sebeplerinden biridir. Fakat Emevî ailesi kendisini ayakta tutan bu önemli özelliğini son dönemlerinde kaybetmesi ile birlikte beklenilmeyecek hızla çökmeye başlamıştır.

Zikredilen özelliğin kaybedildiği ve çökmenin aşırı hızlı olduğu dönem Emevî Devleti'nin son zamanlarında iktidara gelen halifeleri kapsamaktadır. Nitekim bu çalışmada da son dönemde iktidara gelen halifelerin dönemleri üzerinde durulmaktadır. Çöküş devrinin hızlanmasına sebep olan bu halifelerin dönemlerinde olayların nasıl geliştiği, nasıl

tedbirler alınmaya çalışıldığı ve halkın halifelere olan güvenlerinin ne kadar sağlam olduğu sorgulanmaktadır. Bu süreçte halifelerin kişilikleri, özel ve saray hayatları da incelemektedir. O dönemde ortaya çıkan isyanların sebepleri, o dönemin valilerinin isyanlara bakış açıları ve halifeye verdikleri desteklere de araştırma çerçevesinde bakılmaktadır.

Çalışma üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde Emevî halifesi Hişâm b. Abdülmelik'in vefatından sonra halife olan Velîd b. Yezîd'in hayatı ve halifelik dönemi olayları ele alınmaktadır. Bu kısımda Velîd'in hayatına, siyasî ilişkilerine, icraatlarına çalışmamız çerçevesinden bakıp değerlendirmelerde bulunulacaktır. Bunun yanında siyasî krizi çözmek için neler ve hangi ilkeler boyutunda ele alındığı da belirlenecektir.

İkinci bölümde ihtilalle Velîd b. Yezîd'i halifelikten indiren Yezîd b. Velîd'in hayatı ve halifelik dönemi olayları incelenmektedir. Yezîd b. Velîd'in meşru halifeye karşı neden ihtilal yolunu tercih ettiğine bakılmaktadır. Yezîd'in ihtilal sürecinde ve sonrasında Ümeyyeoğulları'nın hangi ilkelerini terk ettiğini, nasıl tepkiler aldığının konuya değerlendirmesi yapılacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise İbrahim b. Velîd'in hayatı, halifeliği ve sonrasında yaşanan olaylar üzerinde durulmaktadır. Böylece İbrahim b. Velîd'in iktidara nasıl geldiği ve nasıl karşılandığı incelenecektir. Ayrıca aynı bölümde Emevî Devleti'nin hilafetin işleyişindeki temel ilkeler başlığı altında "Halifeler neden ve nasıl iktidara gelirlerdi? Halifeler iktidardan neden ve nasıl düşürülürdü? Bu süreçte esas alınan ölçüler nelerdi? Emevî ailesinin bu süreçteki rolü nasıl işlerdi?" sorular üzerinden genel çıkarımlarda bulunulacaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmamızın temel amacı Emevî Devleti'nde 743-744 yılları arasında yaşanan ve devletin yıkılmasıyla neticelenen süreçte, başka bir ifadeyle yönetimin işleyişinde belirleyici olan temel ilkeleri tespit etmektir. Bu minvalde 743-744 yıllarının kapsadığı üç halife dönemine bakılmaktadır. İncelenen dönemde gelişen olaylar dört yönlü bakış açısı ile incelenmiştir. Birincisi devletin siyasi otoritesi tarafından ele alınmasıdır.

- İktidardaki halifelerin kişilikleri nasıldı ve nasıl iktidara gelmişlerdi? Kendi aralarındaki münasebetleri nelerdi?
- Dönmelerde vuku bulan olaylara karşı tutumları nasıl olmuştu?
- İzledikleri politikalar nasıl sonuçlar doğurmuştu?

İkinci yönünde ise gelişen olaylar arasında nasıl bağlantıların olduğunu incelenmiştir.

- Hadiseler birbirlerinin tetikçisi mi olmuştur yoksa birbirlerinden bağımsız mı gelişmişlerdi?
- Halifelerin bu problemlere karşı aldıkları tedbirler veya izledikleri politika nasıl neticeler vermişti?
- Üçüncü boyut ise vuku bulan olayların halkın nezdindeki değerleri nelerdi? Halifelerin izledikleri politikalara karşı nasıl tepkiler verdi. Yaşanan siyasî hadiseler halkın nabzını nasıl etkiledi?

Dördüncü ve son bakış açımız ise olayların arka planlarına bakmak olmuştur.

- Yaşanılan olaylar devlette bir kriz mi meydana getirmişti.
- Ortaya çıkan karışıklık sırasında devreye sokulan ilkeler, İslâm öncesi Arap kabile geleneğinde var mıydı, yoksa bunlar şahıs merkezli ve ani gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan kriterler miydi?
- Hepsinin sonucu olarak yazılı olamayan ama geçerli olan ilkeler nelerdi?
- Karşılaşılan her olay karşısında bulunan ilkelere başvurulmuş muydu?

Ezcümle olarak ise çalışmamız yukarıda zikredildiği gibi belirlenen çerçevede dönemi incelemek olmuştur.

1.3 Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Çalışmamızda literatür taraması yöntemi esas alınmıştır. Araştırmamız kapsamında literatür taraması yapılarak çalışmamızla alakalı eserler bir araya getirilmiştir. Toplanan eserler konu başlıkları çerçevemizde de kendi aralarında sınıflandırılmıştır. İncelediğimiz dönem Hz. Peygamberden sonraki döneme denk geldiği için İslâm tarihinin ilk dönemlerinden sayılmaktadır. Bu sebepten ötürü temel aldığımız kaynaklar, İslâm tarihinin klasik ilk dönem eserleri olmuştur. Esas alınan ilk kaynakların yanında modern dönem çalışmalarda kullanılmıştır.

Çalışmamızda olayları temel alarak yazdığımız öncelikli kaynaklar, klasik İslâm tarihi eserleridir. İslâm tarihinde tabakât, ensâb ve ahhâr konuları üzerine yazılan ve Emevîler dönemiyle ilgili kapsamlı bilgilerin olduğu Belâzurî'nin (ö. 279/892-93) *Ensâbü'l-Eşrâf*¹, İslâm âleminde öne çıkan şahısların hayatlarını ele alan Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'sı*,² Genel tarih kapsamında yazılan klasik İslâm tarihi eserlerine de başvurulmuştur. Bu tür kapsamında;

- Ya'kûbî'nin (ö. 292/905'ten sonra) *Târîhu'l-Ya'kûbî*³ adlı eseri,
- Taberî'nin (ö. 310/923) *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Enbiyâ' ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ'* ve *Ahhârü'r-Rusul ve'l-Mülûk* isimleriyle de tanınan *Târîhu't-Taberî'si*,⁴
- el-Mes'ûdî'nin (ö. 345/956) *Mürûcu'z-Zeheb ve Me'âdinü'l-Cevher*'i,⁵
- İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*'i,⁶
- İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *el-Kâmil fî't-Târîh*'i,⁷
- İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'si,⁸

¹ Ebü'l-Hasen Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd (ö. 279/892-93) Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, ed. Süheyl Zekkâr - Riyâz Zirikî (Beyrût-Lübnân: Dâru'l-Fikr, 1996).

² Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ö. 748/1348) Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'sı*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r- Risâle, 1982).

³ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el- (ö. 292/905'ten sonra) Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, thk. Abdü'l-Emîr Mühennâ (Beyrût: Şeriketü'l-A'lemî Lil Metbûât, 2010).

⁴ Muhammed b. Cerîr et- (ö. 310/923) Taberî, *Târîhu't-Taberî / Târîhu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l- Fadl İbrahim (Kahire: Dâru'l-Meârif bi Mısır, 1967).

⁵ Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes'ûdî el-Hüzelî (ö. 345/956) Mes'ûdî, *Mürûcu'z-Zeheb ve Me'âdinü'l-Cevher*, thk. Kemâl Hasan Mer'î (Beyrût: el-Mektebetül Asriyye, 2005).

⁶ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201) İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata - Mustafa Abdülkadir Ata (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992).

⁷ İzzeddîn Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Muhammed Abdülkerîm el-Cezerî eş-Şeybânî (ö. 630/1233) İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, thk. Ebû Süheyl el-Keramî (Riyâd: Beytü'l-Efkârî'd-Düveliyye, 2009).

⁸ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer (ö. 774/1373) İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru Hicr, 1417).

- Halife b. Hayyât'ın (ö. 854) *Tarih*'i,⁹
- Ebû'l Fidâ'nın *el-Muhtasâr*'i¹⁰
- Suyûti (ö.1505)'nin *Târihü'l-Hulefâ'sı*,¹¹
- İbn Kuteybe'nin (ö.889) *el-İmâme ve's-Siyâse'si ve el-Meârif*'i,¹²
- Dîneverî'nin (ö.895) *el-Ahbârü't-Tivâl*'i,¹³

Suriye ve Şam tarihi hakkında yazılmış ve Suriye bölgesindeki bütün şehirlerin tarihlerinden ve bu şehirlere mensup takribi 9000 kişinin hayatlarından bahseden, seksen cilt olan, İbn Asâkir'in (ö. 571/1176), alfabetik yöntemle kaleme aldığı, Emevîler Devleti'nin icraatları hakkında kapsamlı bilgilerin olduğu *Târîhu Medîneti Dimaşk*'ından da faydalanılmıştır.¹⁴

Yukarıdaki temel eserlerle beraber bütüncül bir şekilde ve modern yöntemle anlatan eserlerden de faydalanılmıştır. Bu eserler;

- Yusuf el-Işş'ın *ed-Devletü'l-Ümeviyye*,¹⁵
- Hüseyin Atvan'ın *Siretü el-Velîd b. Yezîd*'i¹⁶
- Son olarak ise Muhammed Seyyid el-Vekîl'in *el-Ümeviyyun beyne's-Şarki ve'l-Ğarbi*¹⁷ adlı eseri de araştırma yapılan Emevîler dönemi hakkında bilgi vermektedir.

Çalışma için yabancı eserlere de bakıldığında konu hakkında önemli çalışmaların olduğu belirlenmiştir. Bunlardan ilki J. Wellhausen'nin *Arap Devleti ve Sukûtu* adlı eseridir. H. Kennedy'nin *Al-Walid (II)*, Chase F. Robinson'un *İslâmic Historiography* ve Felix Tauer'in *Emevî Halifesi ve Şairi* adlı doktora tezi kıymetli bilgiler barındırmaktadır.

Emevîler döneminin araştırılan kısmında önemli diyebileceğimiz çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlardan Velîd b. Yezîd dönemi hakkında bütüncül bilgiler veren Mücahit Yüksel'in Emevî Halifesi *Velîd b. Yezîd ve Halifeliği Üzerine Bazı Tespitler*¹⁸ adlı makalesi,

⁹ Halife bin Hayyât, *Tarih-u Halife bin Hayyât* (Riyad: Dâru't-Tayyibe, 1405).

¹⁰ İmâmuddîn İsmâil Ebû'l-Fida, *el-Muhtasâr fî Ahbârî'l-Beşer* (Beyrut, 1997), 1/283.

¹¹ Celaleddin Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, çev. Onur Özatağ (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015).

¹² İbn Kuteybe, *el-Mearif* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyyah, 2011).

¹³ Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd b. Venend ed-Dîneverî, *Ahbaru't-Tivâl* (Kâhire: Daru İhyâi'l-Kütübü'l-Arabî, 1960).

¹⁴ Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dimaşkî eş-Şâfiî (ö. 571/1176) İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, thk. Muhibbüddin Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Amrevî (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1415).

¹⁵ Yusuf el-Işş, *ed-Devletü'l-Ümeviyye* (Dimaşk: Daru'l-Fikr, 1406).

¹⁶ Hüseyin Atvan, *Sîretü'l-Velîd b. Yezîd* (Kahire: Daru'l-Mearif, 1980).

¹⁷ Muhammed Seyyid el-Vekîl, *el-Ümeviyyûne beyne's-Şarki ve'l-Ğarbi* (Dimeşk: Daru'l-Kalem, 2014).

¹⁸ Mücahit Yüksel, "Emevî Halifesi Velîd b. Yezîd ve Halifeliği Üzerine Bazı Tespitler", *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 14/27 (2019), 207-224.

Yezîd b. Velîd döneminin siyasi hayatına ışık tutan ise Mevlüt Koyuncu'nun *Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik*¹⁹ makalesi ve Ali Aksu'nun *Yezîd b. Velîd'in Hayatı ve Halifeliği*²⁰ çalışması, Çalışmanın son bölümü olan İbrahim b. Velîd'in hayatı ve dönemi olayları hakkında yine Mücahit Yüksel'in *İbrahim b. Velîd'in Kişiliği ve İktidar Mücadelesi*²¹ araştırması önemli bilgiler sunmaktadır.

Bu dönem hakkında yapılan çalışmalar incelenmiştir. Yapılan araştırmada genel olarak yalnızca dönemin siyasi olaylarının aktarımı olduğunu ve değerlendirmesinin de aynı minval üzere yapıldığı belirlenmiştir. Ancak yaşanan dönemde vuku bulan olayların arka planlarındaki boyutları arasındaki ilişkilerinin ele alınmadığını ve Emevî Devleti'nin yıkılışı üzerindeki etkisinin izah edilmediği anlaşılmıştır. Bundan ötürü çalışmamızda bu amaç ve kapsam çerçevesinde yazılmıştır.

¹⁹ Mevlüt Koyuncu, "Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik", *Tarih Dergisi* 36 (2000), 283-298.

²⁰ Ali Aksu, "Yezîd b. Velîd'in Hayatı ve Halifeliği", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2000), 289-304.

²¹ Mücahit Yüksel, "İbrahim b. Velîd'in Kişiliği ve İktidar Mücadelesi", *Aksaray Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi* 5/9 (2018), 65-77.

2. HİŞÂM B. ABDÜLMELİK'İN ÖLÜMÜ VE VELİD B. YEZİD'İN HİLAFETE GELİŞİ

2.1 Velîd b. Yezîd'in Hayatı ve Kişiliği

Tam adı, Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik b. Mervân b. Hakem Ebû'l Abbâs el-Ümevî ed-Dımaşkî'dir. Ümeyyeoğullarının Mervânî kolundandır ve künyesi Ebu'l Abbâs'tır.²² Velîd b. Yezîd, 90/708 senesinde doğmuştur.²³ Ancak bu konuda 87/705, 90/708,²⁴ 91/709,²⁵ 92/710²⁶ senesinde doğduğuna dair rivayetler de vardır.²⁷ Amcası Hişâm b. Abdülmelik'in 125/743 senesinde vefat etmesiyle kendisine halife olarak biat edildi. Çünkü babası onu amcası Hişâm'dan sonra ikinci veliaht olarak tayin etmiştir.²⁸

Velîd b. Yezîd'e verilen lakaplardan biri “Baytar”dır. Bunun sebebi ise Abbasî Devleti'nin Seffâh ve Mansur dönemlerinde isminin mühür olarak eşeklere vurulmasıdır.²⁹ Velîd'in, Benî Ümeyye'nin zarif, cesur, cömert ve kuvvetli bir genci olmasının yanı sıra hünerli bir şairi olduğu da rivayet edilir.³⁰ Velîd b. Yezîd'in ahlakının kötü olduğuna dair pek çok rivayet mevcuttur. Onun, oyun ve eğlenceye dalmış, içki içen, kötü ahlak sahibi ve zındık bir kişiliği olduğu söylenir.³¹ Zehebî'ye göre kötü alışkanlıkları onun dinsiz veya kafir olmadığına ama içki içtiği ve kötü huylara sahip olduğuna delalet etmektedir ki halkının kendisine bu sebepten dolayı isyan etmesi ilgili rivayetlerin doğruluğuna yorumlanabilir.³²

²² Belâzûri, *Ensâb-ul Eşraf*, 9/127. Zehebî, *Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ*, 4132. İbn Asâkir, *Tarih-u Dımaşk*, 26/364. İbn Kuteybe, *el-Mearif*, 206. Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 255. Abdüllatif Abduşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî* (Kahire: Daru's-Selâm, 1429), 173.

²³ Abduşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 173.

²⁴ İbn Asâkir, *Tarih-u Dımaşk*, 26/363. Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 255.

²⁵ İsmail Hakkı Atçeken, “Velîd b. Yezîd”, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 31.

²⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ*, 4132.

²⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/485. el-Belâzûri, *Ensâb-ul Eşraf*, 9/127. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/168.

²⁸ İbn Asâkir, *Tarih-u Dımaşk*, 26/362. Yakubî, *Târîh-ul Yâ'kubî*, 3/73. Mes'udi, *Mürucu'z-Zeheb ve Meadinu'l-Cevher*, 3/180. Abduşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 173.

²⁹ Belâzûri, *Ensâb-ul Eşraf*, 9/127.

³⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/485. Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 256. Abduşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 173.

³¹ Belâzûri, *Ensâb-ul Eşraf*, 9/130. İbn Kuteybe, *el-Mearif*, 206. Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 255. Yüksel, “Emevî Halifesi Velîd b. Yezîd ve Halifeliği Üzerine Bazı Tespitler”, 209. Abduşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 173-174.

³² Mes'udi, *Mürucu'z-Zeheb ve Meadinu'l-Cevher*, 3/177-178. Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 256.

Velîd b. Yezîd 126/744 senesinin Cemâziyelâhir ayının bitimine iki gece kala perşembe günü öldürülmüştür. Onun ölümüyle beraber halk arasında fitne hareketleri vuku bulmuştur.³³ Bu fitne hareketlerine, Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik'in, halifenin öldürülmesinden sonra Amman'a baskın yapması örnek olarak gösterilebilir. Velîd onu Amman'da hapsetmiş ve Süleyman onun ölümüyle beraber hapisten kaçıp yaptığı baskınlarla malları yağmalayarak Şam'a doğru yola koyulmuştur.³⁴

Velîd'in hayatı ana hatlarıyla yukarıdaki çerçevede incelenebilir. Onun kötü alışkanlıklara sahip olduğu ve bu alışkanlıklarını saklamayıp aksine açıktan yaptığı görülmektedir ki onun bu tavrı halk nazarında kendi aleyhine işlemiştir.³⁵ O makamdaki kişi İslâm'ın yeryüzündeki halifesi sayıldığından dolayı doğal olarak halifenin kötü huy ve alışkanlıklardan uzak durması gerektiği düşünülmüştür. Bununla birlikte Velîd'in kötü huylarının abartılmış olabileceği ihtimalinin de göz ardı edilmemesi gerekir.

2.2 Velîd b. Yezîd'in Hilafete Gelişi ve Hişâm b. Abdülmelik'le Münasebetleri

Babası Yezîd b. Abdülmelik, oğlu Velîd'b. Yezîd'in yaşının küçük olması sebebiyle kardeşi Hişâm'ı birinci, onu da ikinci veliaht yapmıştır.³⁶ Fakat Velîd'in babası vefat etmeden önce oğlunun 15 yaşlarındaki halini gördüğü zaman kardeşini veliahtlığa atadığına pişman olmuştur. Hatta veliahtlık meselesinde oğlunun büyü çağına girmesini beklemediğine dair rivayetler mevcuttur.³⁷ Yezîd b. Abdülmelik'in vefatından sonra birinci veliaht olan Hişâm b. Abdülmelik hilafete gelmiştir. O, Velîd'e kıymet ve değer vermiştir. Ancak bir müddet sonra Velîd'in çok içki içtiğini, kötü arkadaşlarla dolaştığını, eğlence meclislerine katıldığını öğrenince onu bu huyundan vazgeçirmek istemiş ve bu sebeple 116/735 senesinde Velîd'i Hac Emiri olarak tayin etmiştir. Velîd hac emirliği sırasında amcasından gizlice av köpekleri edinerek onları bir sandığa koymuştur. Yolda giderken bu

³³ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7/252. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/485. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/168. Halife bin Hayyât, *Tarih-u Halife bin Hayyât*, 363. Atçeken, "Velîd b. Yezîd", 32.

³⁴ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/262. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/487.

³⁵ Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 256. Yusuf el-İş, "Emevi Yönetimine Genel Bir Bakış", çev. Ömer Aras, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (2017), 182.

³⁶ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/209. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/467. Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 255. Atçeken, "Velîd b. Yezîd", 31.

³⁷ Belâzûri, *Ensâb-ul Eşraf*, 9/129.

sandıklardan biri yere düşünce köpekler fark edilmiş ve bu yaptığından dolayı Velîd'e karşı darp girişimlerinde bulunulduğu rivayet edilmiştir.³⁸

Hac emirliği sırasında bir diğer hadise ise şöyle vuku bulmuştur: Velîd b. Yezîd Kâbe büyüklüğünde bir çadır yaptırıp, bu çadırı Kâbe'nin çatısına kurdurtup orada arkadaşlarıyla içki içip, çalgı çalarak eğlenmeye karar vermişti. Ancak insanların ona karşı çıkıp kendisini protesto etmelerinden korkup bu niyetinden vazgeçmiştir.³⁹ Amcası Hişâm b. Abdülmelik, Velîd'e bu kötü huylarından vazgeçmesi için defalarca uyarıda bulunarak imkanlar tanımıştır. Ama Velîd bu kötü huyunu ve ahlakını terk etmemiştir. Bunların üzerine Hişâm, Velîd'i veliahtlıktan çıkarmayı ve yerine oğlu Mesleme b. Hişâm'ı tayin etmeyi düşünmüştür. Bu düşüncesine de emirlerden, dayılarından, Medinelilerden ve diğer bazı kimselerden olumlu yanıtlar almıştır. Ancak Hişâm bu düşüncesini hayata geçirememiştir.⁴⁰ Zira onun bu düşüncesini gerçekleştirememesi hakkında Emevî ailesinin ileri gelenleri ve devlet erkanının muhalefeti sebep gösterilmiştir.⁴¹

Velîd b. Yezîd'in bu yaptıklarından sonra Hişâm b. Abdülmelik bir gün ona artık işlemediği bir günah kalmadığını ve Müslümanlığından da şüphe ettiğini söylemiştir.⁴² Her şeye rağmen Velîd alışkanlıklarından vazgeçememiş ve olduğu hal üzere devam etmiş, bu sebeple Hişâm onu yine kınamış ve araları daha da açılmıştır. Bu durum karşısında Velîd, arkadaşları ile beraber çöle, Ezrak'a kaçmış, Hişâm ise Velîd'in bütün gelirlerini kesmiştir. Halife Hişâm ile aralarında çok ciddi yazışmalar cereyan etmiş ve Hişâm onu çok ciddi tehdit etmiştir ki bu durum Hişâm vefat edinceye dek sürmüştür.⁴³

Kaynaklara göre Hişâm b. Abdülmelik'in vefatı sırasında Velîd b. Yezîd çöldedir. Kendisine gelen elçi elindeki mektubu uzatmış ve Velîd'in Halife tayin edildiğini bildirmiştir. Velîd mektubu okuduktan sonra Hişâm'ın nasıl vefat ettiğini sormuş akabinde amcasının Rusâfe'deki mallarına ihtiyatlı tedbir konulması için emir buyurmuştur.⁴⁴

³⁸ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/160. Atçeken, "Velîd b. Yezîd", 31.

³⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/467. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/161. Abdüşşafi Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 174.

⁴⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/467. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/161. Atçeken, "Velîd b. Yezîd", 32.

⁴¹ Hakkı Dursun Yıldız (ed.), *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 2/426.

⁴² Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/210. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/467. Belâzürî, *el-Ensâbu'l-Eşraf*, 8/388. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/161.

⁴³ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/211. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/162.

⁴⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/469. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/162.

Bu kısımda bahsettiğimiz olayların neticesinde Velîd b. Yezîd devrinin siyasî olarak ilk krizinin çıktığı anlaşılmaktadır. Çünkü araştırmalar Emevîlerdeki iki veliaht bırakma sisteminin sıkıntılı tarafını karşımıza çıkartıyor. İkinci veliaht iktidara gelince kendisini bu makamdan hal etmek isteyenlere karşı cephe almasına sebep veriyor. Zira Velîd'de Halifelîğe geldiği ilk andan itibaren gerek kendi ailesinden olmak üzere kendisine muhalif olanların hepsine sert bir tavır takınmıştır.⁴⁵ Velîd'in içki içmesi ve bazı günahları işlemesi onun dinsiz olduğundan değil sadece dini hassasiyetlerinin zayıflığındandır. Bu da muhaliflerinin eline koz olarak geçmiş olup onu azletmeye çalışmışlardır.⁴⁶

Velîd'in sayılan sebeplerden ötürü veliahtlıktan azledilmeye çalışılması ve bunda başarılı olunamamasından şunlar tespit edilmiştir. Velîd hilafete geldiğinde kendi aile içi sıkı bağları gözetmeksizin muhaliflerine tavır almıştır. Bu da Emevî ailesinin birliktelik ilkesine ters düşmüştür. Zira Velîd'in sert tutumu aile içinde bölünmelere sebebiyet vermiştir. Bunun sonuçlarına da Velîd ve onun nezdinde Ümeyyeoğulları katlanmak zorunda kalmışlardır.

2.3 Halifelîğe Gelişi ve Siyasî İcraatları

Hişâm b. Abdülmelik 125/743 senesinde Rebûlâhîr ayının bitimine altı gün kala vefat etmiş ve aynı gün Velîd b. Yezîd'e biat edilmiştir.⁴⁷ Velîd'in bu haberi içki içerek kutladığı rivayet edilir.⁴⁸ Yezîd b. Abdülmelik'in, kardeşi Hişâm b. Abdülmelik'i birinci ve oğlunu ikinci veliaht tayin etmesinden dolayı Velîd hilafete otuz dört yaşında gelmiştir.⁴⁹ Halife olunca, Hişâm'ın mallarına el koydurmuş ve Şam'a doğru yola koyulmuştur. Hilafeti devraldığında Yusuf b. Ömer hariç diğer şehirlere yeni valiler tayin etmiş ve çeşitli merkezlerden biat için kendisini ziyarete heyetler gelmiştir.⁵⁰ Hilafetinin İslâm

⁴⁵İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/479. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 167. Abduşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmî fi'l-Asrî'l-Ümevî*, 177. Ali Delice, "Emevi Devletinin Yıkılış Nedenleri Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1999), 301.

⁴⁶el-İş, "Emevi Yönetimine Genel Bir Bakış", 182.

⁴⁷Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/200. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/160. İbn Asâkir, *Tarih-u Dimaşk*, 26/362. Atçeken, "Velîd b. Yezîd", 32.

⁴⁸Atçeken, "Velîd b. Yezîd", 32.

⁴⁹İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/160. Julius Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, çev. Fikret Işıltan (Ankara: Ankara Basımevi, 1963), 166.

⁵⁰Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/216. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/163. Abduşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmî fi'l-Asrî'l-Ümevî*, 173. el-Yakubî, *Târîh-ul Yâ'kubî*, 3/73.

coğrafyasının farklı yerlerinden gelen mektuplar eşliğinde sevinç ve mutlulukla karşılandığı belirtilmiştir.⁵¹

Velîd b. Yezîd'in hilafete gelmesiyle o dönemin Ermeniyye valisi olan Mervân b. Muhammed kendisini kutlamış ve Hişâm b. Abdülmelik'in ölümüyle birlikte mallarına da el koyması sebebiyle yeni halifeyi tebrik etmiştir. Ülkenin her yerinden biat almasından dolayı sevindiğini ve bu durumdan memnun olduklarını kendisine bildirmiştir. Eğer Ermeniyye sınırından gelebilecek saldırı tehditleri olmasaydı yerine vekil bırakarak kendilerini görmeyi ve muhabbet etmeyi çok istediğini de belirtmiştir. Bu şekilde yeni iktidarın takdirini kazanmayı hedeflemiştir.⁵²

Velîd b. Yezîd hilafet makamına gelince halkın desteğini almak adına savurgan bir ekonomik politika izlemiştir. Düşkünlere ve hastalara yardım edilmesini emretmiştir. Çalışanların maaşlarına zam yapmıştır. Kendisini ziyarete gelen heyetlere çeşitli hediyeler vermiş ve ne isteseler asla hayır demeyen bir politika izlemiştir.⁵³ Ne var ki yaptığı bu harcamaların sonucunda Hişâm b. Abdülmelik'in 20 yılda doldurduğu beytûlmâlın 6 ay içinde bittiği rivayet edilmiştir.⁵⁴ Bu durum ileride Velîd dönemi siyasî krizin ekonomik ayağını teşkil eden önemli sebeplerden biri olacaktır. Çünkü Emevîlerin genel politikaları ekonominin etkisi altında yürütülüyordu.⁵⁵

Velîd, 125/743 senesinde kendisinden sonra hilafete birinci varis olarak oğlu Hakem'i ve ikinci olarak ise oğlu Osman'ı veliaht tayin etmiş ve onların adına biatler almıştır. Böylece Halife Velîd, ülkenin doğusundan batısına merkezi otoriteyi sağlamış hatta kendisinin vefatından sonra oğullarının hilafeti için de çeşitli merkezlerden gelen biatler ile ailesinin hilafetini garantiye almayı amaçlamıştır.⁵⁶

Burada şuna değinmek gerekmektedir. Velîd, ailesinin içinde olduğu güvensizliği yaşayarak bildiği için oğullarının veliahtlığından emin olmak istemiştir. Burada da aslında

⁵¹ Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 167.

⁵² Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/217. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/163. Hasan Kurt, "Mervân b. Muhammed", (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/227.

⁵³ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/217. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/163. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 167. Atçeken, "Velîd b. Yezîd", 32.

⁵⁴ Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 169. Atçeken, "Velîd b. Yezîd", 32.

⁵⁵ el-İş, "Emevi Yönetimine Genel Bir Bakış", 186.

⁵⁶ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/164.

yılların getirdiği bu sorunun kendisi döneminde iyice aşikâr olduğunu göstermektedir. Velîd dönemi aile içi bağlar zayıflamıştır diyebiliriz.⁵⁷

Halife Velîd, siyasî icraatlarına Horasan valiliğini Yusuf b. Ömer'e vererek devam etmiştir. Nasr b. Seyyar'ı ve diğer naibleri eskiden olduğu gibi tekrar onun emrine vermiştir.⁵⁸ O sırada Yusuf b. Ömer, Nasr b. Seyyar'a mektup yazarak ailesi ile birlikte Halife Velîd'i ziyarete gitmesini, giderken de yanlarında bol miktarda hediye götürmesini emretmiştir. Bu emrin üzerine Nasr b. Seyyar, halifeye at üzerinde 1000 köle, 1000 cariyeye, bol miktarda altın ve gümüş ibrikler ve daha nice hediyeler götürmüştür. Halife Velîd ise bunun üzerine Nasr b. Seyyar'a mektup yazarak beraberinde tanburlar, gitarı andıran barbutlar, şarkıcı cariyeler, beygirler, eğlence ve fık aletlerini çabuk bir şekilde getirmesini istemiş, halk ise bu durumu duyunca hoşnutsuzluklarını belirgin bir şekilde izhar etmiştir.⁵⁹

Halife Velîd 125/743 yılında Yusuf b. Muhammed es-Sekafi'yi Medine, Mekke ve Taif valiliklerine atamış⁶⁰ ayrıca aynı sene, Hişâm'ın dayıları olan Hişâm b. el-Mahzûmî'nin oğulları İbrahim ile Muhammed'in Medine'de horlanmış ve zillate maruz bırakılmış bir şekilde ikamet etmelerini emretmişti. Hişâm'ın dayılarını Medine'de horlayıp, küçük düşürdükten sonra Irak valisi Yusuf b. Ömer'e göndertmişti. Vali Yusuf da onları işkence ile öldürtüp mallarına el koymuştur.⁶¹

Bu noktada da Velîd'in Emevî ailesinin birliktelik ilkesine ters düşen sert tavırlarının hangi boyutlara ulaştığını görüyoruz. Velîd'in yaptıkları ileride kendisine karşı çıkacak olan isyan hareketlerinin ne kadar mukavemetli olacağını göstermektedir.

Velîd'in icraatları yargı alanında da devam etmiştir. Nitekim önemli bir pozisyon olan Medine kadılığına 125/743 Yusuf b. Muhammed b. Yahya b. Said el-Ensârî tayin edilmişti.⁶² Halife Velîd b. Yezîd'in aynı senede vuku bulan diğer bir icraatı ise Kıbrıs halkına yönelik olmuştur. Halife Velîd, Kıbrıslılara kardeşi ile birlikte bir birlik göndermiş ve isteyen

⁵⁷ Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 168-169.

⁵⁸ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/224. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/470-471. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/164.

⁵⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/471. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/164.

⁶⁰ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/226. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/165.

⁶¹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/227. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/165.

⁶² İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/165.

Kıbrıslı Şam'a göçer, isteyen de Bizans'a göçer emrini vermiştir. Bu mektuptan sonra Kıbrıslıların bazıları Şam'a, bazıları ise Bizans'a göçmüştür.⁶³

Her ne kadar Velîd siyasal alanda birtakım değişiklikler yapmış olsa da o, elinde bulunan iktidara sadece bir güç ve eğlence aracı gözüyle bakmıştır. Halka göre idarî faaliyetlerle ilgilenmiyor, devlet adamlığına yakışır bir tavır takınmıyordu. Nitekim halife sıfatıyla Ürdün'deki çölde ikametini devam ettirdi ve gençliğindeki alışkanlıklarını terk etmemişti. Hişâm'ın vefatından sonra da büyüdüğü aile ortamından uzak kalarak akrabalık bağlarını zayıflatmış ve ailenin desteğini alarak iktidarını perçinlemeye yönelik bir çabaya çok önem vermemişti. Genel sıkıntılarla ilgilenmemiş, hatta haberdar olmak bile istemeyerek sarayında ülkesi ve halından kopuk bir vaziyette vakit geçirmeye devam etmişti.⁶⁴ İktidara geldiği zaman yaptığı geniş gönül alma hareketleri ilerleyen zamanlarda halktan ve devlet işlerinden kopuk bir sürece evrilmiştir ki bu durum siyasî krizin önemli bir unsuru olarak rol oynamıştır.

2.4 Saray Hayatı ve Siyasî Etkileri

Velîd b. Yezîd'in saray hayatını anlamak için veliahtlık yıllarından başlamak gerekir. Böylece Velîd'e karşı hem aile içi tepkileri hem de halkın tepkileri daha iyi anlaşılır. Çünkü Velîd ile Hişâm arasındaki münasebetten de anlaşılacağı üzere Hişâm, Velîd'i daha veliahtlık dönemlerinde defalarca uyarmıştı. Hatta Hişâm, Velîd'in düzelmesi için pek çok girişimlerde bulunmuştu.⁶⁵ Velîd genç yaşta veliaht olunca çok rahat bir hayatı olmuştur. Bu da gençlik zamanlarından itibaren içkiye, eğlence meclislerine yönelmesi ve insanlardan uzak bir yaşam geçirmesine sebep olmuştur. Ürdün'ün Belkâ bölgesindeki sarayında vakit geçirdiği zamanlarda av partileri ve eğlence meclisleri düzenlemiştir.⁶⁶

Hilafete geldiğinde halka bahşişler dağıtmış Velîd hakkında; Kur'an'a ok attığı ve yırttığı, zındık olduğu,⁶⁷ dinle alay ettiği ve dinden çıktığına dair rivayetlerin olduğu ve

⁶³ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/165.

⁶⁴ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/231-232. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 168-169. Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 2/426.

⁶⁵ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/160.

⁶⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/485. Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 256. Abduşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 173.

⁶⁷ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/169.

bunlarında bazı araştırmacılar tarafından kabul gördüğü aktarılır.⁶⁸ Sarayında geceleri içki içtiğini ve bunun yanında daha kötü alışkanlıklarının bulunduğu da rivayet edilmiştir.⁶⁹

Aslında Emevî yönetimleri İslâm fikhını temel alırlardı. Bu döneme kadar halifelerden hiçbiri zındıklık ve küfür ile anılmamıştı. Hatta onları -bidatler, zındıklar, küfürler- baskıcı bir takiple izlemiş ve engellemişlerdir. Ama Emevî halifelerinden bazıları dünya hayatının zevklerine dalmışlardır. Bu onların Kur'an'ı ve ayetleri inkarından değil bilakis kendi zaaflarından kaynaklanmıştır. Hepsi birleşince yaptıkları zaaflar düşmanları için bir fırsat olmuştur. Olan şeylere asılsız eklemeler yaparak onları bu suçlarla itham etmişlerdir.⁷⁰

Velîd'in aleyhinde bulunulan suçlamalar ise içtimaî ve idarî noktada sıkıntıya düşürmektedir. İçtimaî anlamda halk nezdinde değerinin düşmesine ve kendisine olan desteğin azalmasına sebep vermiştir. Azalan desteğin etkileri ileriki bölümlerde ele alınmıştır. İdarî anlamda ise muhaliflerinin -ki bunların içinde aile bireyleri de var- Velîd'in yaşantısını bahane ederek onu azletmeye çalışmışlardır. Bu da Velîd'in gayri ahlaki yaşantısını açıktan yaşaması Emevîlerin denge ilkesine ters düştüğünün göstergesi olmuştur.

2.5 Kaderiyye'ye Karşı Tutumu

Kaderiyye'yi kısaca her şeyin ilahi kader sonucu olmadığını savunan grup olarak tanımlayabiliriz. Emevîler ile bağlantısı ise mevcut yönetimin her yaptığı politikaya karşı kaderci yaklaşımına tepki göstermeleridir. Kaderîler, Emevî yönetiminin aleyhindeki isyanlara ve propagandalara destek vermişlerdir.⁷¹

Bu dönem aynı zamanda Kaysî-Yemenî mücadelesiyle birlikte gizli bir mezhep rekabetine de sahne olmuştur. Çünkü meydana gelen olaylar detaylıca incelendiğinde Kaderiyye mezhebiyle Velîd'in aralarının iyi olmadığı ve onun öldürülmesinde Kaderîlerin payı olduğu anlaşılmıştır. Kaynaklara göre halk, Yezîd b. Velîd döneminde Velîd b. Yezîd'in Mervânoğulları'nın şehidi olduğunu söylenmişlerdir. Abbas b. Hişâm yoluyla gelen bilgiye göre Yezîd b. Velîd, Kaderiyye'ye karşı tutumundan dolayı Hişâm tarafından öldürtülen

⁶⁸ Atvan, *Sîretü'l-Velîd b. Yezîd*, 362-363. Abdüşşâfi Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmî fi'l-Asri'l-Ümevî*, 174.

⁶⁹ Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 169. Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 2/426.

⁷⁰ el-İş, "Emevi Yönetimine Genel Bir Bakış", 182.

⁷¹ Lütfü Cengiz, "Emeviler Döneminde Kader Problemi" *Mârife Dini Araştırmalar Dergisi* 1/2 (1999), 107. İlyas Üzümlü, "Kaderiyye", (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001).

Gaylan b. Müslim'e nispet edilmiştir. Velîd de tıpkı amcası gibi Kaderiyye'ye karşı düşman muamelesi yapmış ve amcasının Kaderiyye'nin reislerini Dahlak adasına süren kararını da değiştirmemiştir.⁷² Velîd b. Yezîd, Kaderîlerle irtibatı olan herkesi kendisinden uzaklaştırmış bununla da yetinmeyip onlara karşı sert bir tutum izlemiş ve bir kısmını içeri attırmıştır.⁷³ Kaderiyye de olanlara karşılık Velîd b. Yezîd'i zındık olmakla itham etmiştir.⁷⁴

Velîd döneminde yaşanan gelişmelerini inceleyen Muhammed es-Sallabî'ye göre Kaderiyye kendini daha rahat hissetmek istemiş bundan ötürü de Yezîd'i Velîd'e karşı kışkırtarak halk arasında protestolar çıkarmışlardır. Bu durum ise Kaderiyye mensuplarının, Velîd'i Halifelikten almak ve öldürmesini istediklerini göstermektedir. Sallâbi, Kaderiyye'nin Velîd'i istememesinin temel sebebini onlara fırsat vermemesi olarak belirtmiştir.⁷⁵

Bu bölümde Kaderiyye üzerinden devleti yıkan bir diğer faktör olan kabilecilik ve birazda olsa mevâlî politikasının izlerini görülmüştür. Velîd'in izlediği vali politikasından da yola çıkarak izlediği Kaysî tarafgirliği üstü örtülen kabileciliği yeniden alevlendirmiştir.⁷⁶ Yemenîler ise bu politika karşısında Velîd aleyhtarlığı yapmışlardır. Bu durumun sonucu olarak Emevîlerin yıkılışında önemli bir rol almıştır. Zira ileride Emevî hanedanını yıkan Horasan ordusunun büyük çoğunluğu Horasan Mevâlîlerinden oluşmuştur.⁷⁷ Velîd, Emevî Devleti'nin takip ettiği denge politikası ilkesini terk etmesi kendisine muhalif olan iki ve daha fazla grubun aynı amaç doğrultusunda birleşmesine neden olmuştur.

2.6 Hâlid b. el-Kasrî'nin Öldürülmesi

Velîd döneminde yaşanan en önemli siyasî hadiselerden biri de Hâlid b. el-Kasrî'nin öldürülme hadisesidir. Hâlid b. el-Kasrî, Velîd döneminde Yemenîlerin önemli isimlerinden biridir. Onun öldürülmesi daha önceki dönemlerde üstü örtülen Yemenî-Kaysî mücadelesinin yeniden canlanmasına sebep olmuştur. Devletin izlediği denge politikası

⁷² Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 168.

⁷³ Belâzûri, *Ensâb-ul Eşraf*, 9/165.

⁷⁴ Belâzûri, *Ensâb-ul Eşraf*, 9/166.

⁷⁵ Ali Muhammed Sallâbi, *Emevîler Dönemi*, çev. Harun Ünal (İstanbul: Ravza Yayınları, 2006), 2/704.

⁷⁶ Philip K. Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1989), 2/432.

⁷⁷ Mehmet Nadir Özdemir, "Emevîler Döneminde 'Mevâlî'", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2020), 204-206.

ilkesi terk edilmiştir. Velîd'in Kaysîlerden taraf olması da ordusunun büyük kısmı Yemenîler'den oluşan Emevî Devleti'ni büyük bir sıkıntıya düşürmüştür.⁷⁸

Hâlid b. Abdullah el-Kasrî, Emevî Devleti'nde farklı halifeler döneminde valilik yaptı. Adnânîlere mensup Becile kabilesinin Kasr kolundandır.⁷⁹ Hâlid b. El Kasrî'nin öldürülmesi hakkında pek çok rivayet mevcuttur. Bu rivayetlerin ilkinde Ebubekir b. Ebû Hayseme ve Salih b. Süleyman'ın şöyle dediğini rivayet edilir:

Velîd b. Yezîd hacetmek istedi ancak hac sırasında Kâbe'nin damında içki içeceğini söyledi. Oradaki halk Velîd'i parçalayarak öldürmeye niyetlendi. Halkı temsilen birkaç kişi Hâlid'den kendileri ile bu konuda iş birliği yapmasını istediler. Ancak Hâlid bunu kabul etmedi. Sonra da halifenin yanına gitti. Halifeye niyetini duyduğunu ve sakın böyle bir işe kalkışmaması gerektiğini aksi halde başına bela geleceğinden korktuğunu söyledi. Halife ise "Bana kötülük yapmalarından korktuğun insanlar kimlerdir?" diye sordu. Hâlid, halifeye onların kimler olduğunu sana söyleyemem dedi. Halife Velîd "Eğer o kimselerin kim olduğunu söylemezsen seni Yusuf b. Ömer'e gönderirim." dedi. Buna karşılık Hâlid "Beni Yusuf b. Ömer'e göndersen dahi söylemeyeceğim." dedi. Bunun üzerine halife Velîd, Hâlid'i Yusuf b. Ömer'e gönderdi. Yusuf b. Ömer'de ona eziyet ve işkencede bulundu. Sonunda da Hâlid'i bu şekilde öldürdü.⁸⁰ Hâlid'i öldürdükten sonra da Hire'ye defnetti.⁸¹

Başka bir rivayete göre ise Hâlid, yukarıda bahsi geçen kişilerin adlarını vermeye yanaşmayınca halife onu hapse attırmış, sonra da Irak Valisi Yusuf b. Ömer'e teslim etmiştir. Yusuf b. Ömer de Irak'taki mallarına el koymuş ve Hâlid'i öldürmüştür.⁸² Bir diğer rivayete göre ise Yusuf b. Ömer, Velîd'in yanına ziyarete geldiğinde Hâlid'i kurtarmak için 50 milyon dirhem vermiş fakat Velîd onu öldürünceye kadar işkence etmiştir. Bu sebepten ötürü Yemenliler galeyana gelerek halife Velîd'e karşı ayaklanmışlardır.⁸³

Velîd ile Hâlid arasındaki münasebet hakkında başka bilgilerde mevcuttur. Halife Velîd b. Yezîd, Hâlid el-Kasrî'yi iki oğluna biat etmeye davet etti. Ancak Hâlid bu daveti kabul etmeyerek halifeye muhalefet etti. Bunun üzerine ailesinden bazıları Hâlid'e neden biat

⁷⁸ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 2/431-432.

⁷⁹ Abdulkerim Özeydin, "Hâlid b. Abdullah el-Kasrî" (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997).

⁸⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/478. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/173. İbn Asâkir, *Tarih-u Dimaşk*, 26/371. Sallâbi, *Emevîler Dönemi*, 2/695. Atçeken, "Velîd b. Yezîd", 32.

⁸¹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/260. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 170.

⁸² İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/173. Abdüşşâfi Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 176.

⁸³ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/173.

etmediğini sordular. O da arkasından namaz kılmadığı halifeye biat etmeyeceği cevabını verdi.⁸⁴ Bu vuku bulan olaya dair Wellhausen; Hâlid'e yaptığı işkencelerle Yusuf b. Ömer, Yemenîlerin çekiştiği Kaysî kabilesinin manasını taşımaktaydı. Buradan da halifenin Kaysîleri, Yemenîlere karşı tutmuş olduğu kabul edilmiştir.⁸⁵ Bu rivayetler dikkate alındığında Velîd'in, Hâlid el-Kasrî'ye zaten kızgın olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir husus ise Hâlid'in Irak valiliği sırasında Velîd'i incittiği asilzadeler ve Emevî mesupları arasında olma ihtimalidir.⁸⁶

Netice itibariyle Emevîlerin yıkılmasının sebeplerinden biri olan ve görmezden gelinen kabilecilik anlayışının yeniden yeşerdiğini tespit edilmiştir. Oysaki Emevîler ordularını kabile sistemine göre teşkil ediyorlardı. Bu durumda Araplar olmak üzere kabileler arasında sürtüşmeler ve çatışmaların çıkmasını kaçınılmaz hale getiriyordu.⁸⁷ Velîd b. Yezîd'in de böyle ortamda Kaysîler tarafını açıktan tutan politikalar izlemesi ciddi manada kendi lehine güç kaybettirmesine sebep olmuştu. Çünkü ordusunun çoğunluğu oluşturan kabile Yemenîlerdi. Yemenîlerin ise Velîd'e karşı Yezîd b. Velîd'e destek vermeleri aile içi kavganın alevlenmesine etki etmişti.⁸⁸ Zira Yezîd aldığı kabile ve aile desteği onun ihtilal fikrinde diretmesiyle sonuçlandı. Velîd'in de denge politikası ilkesini terk etmesiyle beraber aile içi yapıcılık ilkesinden uzaklaşması, devleti yıkan diğer sebeplerden biri olan kabilecilik anlayışıyla aynı noktada buluşmasına neden olmuştur. Bu durum ise siyasî krizin derinleşmesi ve otoritenin güç kaybetmesi ile sonuçlanmıştır.

2.7 Yahyâ b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin'in Öldürülmesi

Velîd b. Yezîd döneminin siyasî krizlerini tetikleyen en önemli olaylardan bir diğeri de Yahyâ b. Zeyd'in öldürülmesi olmuştur. Zira bu olayla birlikte Emevîler tarihi boyunca Ali oğullarına karşı yapılanların artık bir sınırının olmadığı anlaşılmıştır. Kaynaklarda Yahyâ b. Zeyd'in ismi Yahyâ b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Talib şeklinde geçer. Annesinin adı Reyta binti Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed b. el-Hanefiyye'dir.⁸⁹ Yahya babası Zeyd'in 121/739 senesinde öldürülmesinin ardından Horasan'da Hirriş b. Amr b. Davud'un

⁸⁴ Belâzûri, *Ensâb-ul Eşraf*, 9/167.

⁸⁵ Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 170. Abdüşşâfi Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 176.

⁸⁶ Özeydin, "Hâlid b. Abdullah el-Kasrî", 15/281.

⁸⁷ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 2/431. el-İş, "Emevi Yönetimine Genel Bir Bakış", 186-187.

⁸⁸ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 2/432.

⁸⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/472.

yanına gizlendi. Hişâm b. Abdülmelik'in vefatına kadar Horasan'a bağlı Belh şehrinde saklanmayı sürdürdü. Hirriş'in oğlu naibin yanına geldi ve Yahyâ b. Zeyd'in yerini ifşa etti. Horasan naibi Nasr b. Seyyar ise bu durumu bir mektupla Irak valisi Yusuf b. Ömer'e aktardı. Yusuf b. Ömer ise bu durumu Velîd b. Yezîd'e bildirdi. Halife Velîd durumdan haberdar olunca Nasr b. Seyyar'a bir mektup yazarak Yahya'yı zindandan çıkarmasını ve arkadaşlarının yanına bırakmasını, arkadaşlarıyla beraber olmasına imkân tanımasını emretti. Bu emir üzerine Nasr b. Seyyar, onu ve arkadaşlarını serbest bıraktı ve onları Şam'a gönderdi.⁹⁰ Henüz yoldalarken Nasr b. Seyyar, Yahyâ'nın isyan edeceğinden korkup üzerlerine 10 bin kişiden oluşan bir birlik gönderdi. Yahyâ b. Zeyd 70 kişi ile birlikte birliğini bozguna uğrattı. Bu birlikten çok miktarda mal elde etti. Sonra başka bir birlik gelerek Yahya ve arkadaşlarını öldürdü.⁹¹ Yahyâ b. Zeyd'in de başı kesildi ve gömleği çıkartıldı. Ebû Müslim el-Horasanî, Horasan'ı kontrol altına alıncaya kadar cesedi asılı kaldı. Müslim şehri kontrol ettikten sonra Yahyâ'nın cesedini indirtti ve namazını kılarak defnetti.⁹²

Yahya'nın öldürülmesinin temelini Emevî-Haşimî çekişmesi oluşturmaktadır. Hz. Ali ve Muâviye'den beri bu mücadele bilinmektedir. Yahya b. Zeyd'in öldürülmesi de devlette, kabilecilik hayatının açığa çıkması olan iktidara ele geçirenin rakibini saf dışı bırakma olayının sonuçlarından biridir.⁹³

Yahyâ b. Zeyd'in ve dönemin diğer ileri gelenlerinin bu şekilde öldürülmeleri Velîd'in halkın nezdinde gözden düşmesine sebep olmuş böylece Velîd'e karşı muhalefetin de güçlenmesine sebebiyet vermiştir. Yahya b. Zeyd olayında yaşananlar artık huzur ortamının yerini fitne ortamına bıraktığını bizlere göstermiştir. Yönetimde yaşanan bu krize halkın tutumu da eklenince siyasî krizin kontrolden çıkması ayyuka ulaşmıştır. İdari yönden ise terk edilen denge politikası ilkesi ile Emevîlerin yıkılma sebeplerinden biri olan Alioğullarına karşı izledikleri politikaların birleşerek siyasî krizin büyüdüğü de anlaşılmıştır.

⁹⁰ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/167.

⁹¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/472. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/167. Mes'udi, *Mürucu'z-Zeheb ve Meadinu'l-Cevher*, 3/177.

⁹² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/472.

⁹³ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 2/434-435. Bahaüddin Varol, "Emevîler'in Hz. Ali ve Taraftarlarına Hakaret Politikası Üzerine", *İSTEM* 8 (2006), 101-102.

2.8 Abbasî Daveti

Velîd b. Yezîd döneminin siyasî karışıklığa gitmesinin nihai ve en önemli sebeplerinden biri de o senelerde başlayan Abbasî davetidir ki Horasan tarafında Ebû Müslim'in davetiyle gizli bir şekilde başlamış ve ihtilalle sonuçlanmıştı. Abbasî davetiyle ilgili rivayet edildiğine göre 125/743 senesinde Süleyman b. Kesir, Malik b. Heysem, Lahiz b. Kurayz ve Kahtabe b. Şebib gibi dönemin önemli isimleri, Muhammed b. Ali ile karşılaşmış ve Ebû Müslim'in serüvenini ona anlatmışlardır. O da onun hür olup olmadığını sormuş, kendisinin hür olduğu ancak köleleştirildiği söylenmiştir. Bunun üzerine bu kişiler onu satın alıp azat ettiler. Muhammed b. Ali'nin kendisine de 200 bin dirhem para ve 30 bin dirhemlik giysi verdiler. Muhammed b. Ali de onlara bu seneden sonra benimle görüşemeyebilirsiniz demiş ancak öldüğü takdirde liderlerinin İbrahim b. Muhammed olacağını belirterek İbrahim'in, kendisinin oğlu olduğunu ve ona itaat etmelerini vasiyet etmiştir. Muhammed b. Ali 125/743 senesinin zilkade ayının başlarında vefat etti.⁹⁴ Vasiyetin önemi ise Abbasî davetinin devamı noktasından önem arz etmiştir. Bir diğer rivayete göre ise Yemenîlerin yaşanan bu olaylardan sonra Abbasî davetine icabet etmelerinin Emevî Devleti'nin yıkılmasında önemli bir rolü olmuştur.⁹⁵

Burada Emevîler'in merkezi otoritesinin giderek zayıflaması ve iç taleplere karşılık verememesi her alanlarda rahatsızlık meydana getirmiştir. Uzun süredir Haşimoğulları'na karşı süren bu eziyetin devletin sonunu hazırlayan bir neden olmuştur. Böyle ortam da Abbasoğulları'na yapılan biatlerin ve propagandaların giderek arttığı müşahade edilmektedir.⁹⁶ O dönemde gizlice yürütülen hareket, merkezi otoriteyi kontrol eden hilafetin giderek güç kaybetmesi ile birlikte artık yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. Emevî ailesi ve halk indinde çeşitli sebeplerle ayyuka çıkan siyasî krizler de bu davetin güçlenmesine destek olmuştur. Uzun süredir Haşimoğulları'na karşı süren bu eziyetin devletin sonunu hazırlayan bir neden olmuştur.

2.9 Velîd b. Yezîd'in Hilafetten Alınması ve Sebepleri

⁹⁴ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/166.

⁹⁵ Abduşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 178.

⁹⁶ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 2/435-436. Varol, "Emevîler'in Hz. Ali ve Taraftarlarına Hakaret Politikası Üzerine", 104.

Velîd b. Yezîd'in ölümü ve hilafetten indirilmesinde birden fazla sebep etkili olmuştur. Bunlardan ilki halife olduktan sonra eğlenceye düşkünlüğü, av merakı, içki içmeyi ve içki meclislerini kurmayı teşvik ederek önceki alışkanlıklarını devam ettirmesidir. Devam edegelen bu halleri neticesinde komutanların ve halkın ona karşı nefreti had safhaya ulaşmıştır.⁹⁷ Yaptıklarının yanı sıra bir de yanlış bir strateji uygulayarak amcasının oğulları Hişâm ile Velîd b. Abdülmelik'i kendisine karşı cephe almalarına sebep oldu. Velîd'in, amcasının oğlu Süleyman b. Hişâm'a yüz kırbaç vurarak onu Amman'a sürgün etmesi bu durumu ortaya koyan örneklerden biridir.⁹⁸ Yemenliler de Velîd'in, Hâlid b. El-Kasrî'yi öldürtmesi ve Irak valisi Yusuf b. Ömer'e teslim etmesi üzerine kendisine karşı kurulan cepheye geçmişlerdir. Oysa Yemenliler Horasan ordusunun büyük bir kısmını oluşturuyordu.

Bu olaylar çerçevesinde Velîd'e muhalif olanlar Yezîd'in etrafında toplandılar. Yezîd b. Abdülmelik bu ayaklanmanın liderliğini kabul etti ve üstlendi. Yezîd b. Velîd, Emevîler'in lider şahsiyetlerindendi.⁹⁹ İşler yoluna girip halk ona biat edince Şam'a yöneldi. Velîd'in bulunmadığı bir vakitte şehre girdi. Halkın çoğu kendisine biat etti. Böylece Yezîd b. Velîd şehri alarak güçlendi.¹⁰⁰ Çıktığı bu yolda muzaffer olması için Yezîd'in etrafında askerler de toplandı. Hepsi onun halifeliğine biat etti. Çeşitli kabile aşiretlerin desteğiyle Velîd'in hilafetini arkasına aldığı güçlü bir halk hareketiyle sona erdirmiştir. Nitekim Yezîd b. Velîd'e bu girişiminde kimlerin destek verdiğini, olaya ilişkin İbnü'l Esîr'de rivayet edilen bir şiir üzerinden tespit etmek mümkündür.¹⁰¹

Halkının kendisine karşı birleştiğini görünce Velîd, askerlerinin yanına döndü. Ama sayıca azınlıkta kaldı. Hemen kaleye sığındı. Kale her yerden kuşatıldı. Velîd ise kapıya kadar gelerek, aralarından birinin kendisi ile konuşmasını istedi. Yezîd b. Anbese es-Seksekî onunla konuştu. Velîd ona ülkede sükuneti sağladığını ve maaşlarına artış yaptığını, kendilerine bol ihsanda bulunduğunu hatırlatarak bu ayaklanmanın haksız olduğunu bildirdi. Yezîd ise ona haramları hiçe sayarak içki içtiğini, Allah'ın emirlerine karşı geldiğini, bundan

⁹⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/479. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/175.

⁹⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/479. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/175. Atçeken, "Velîd b. Yezîd", 32.

⁹⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/479. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/176. Atçeken, "Velîd b. Yezîd", 32.

¹⁰⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/482. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/177-178. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 172.

¹⁰¹ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/178.

ötürü kendisiyle savaştıklarını söyledi.¹⁰² Bunun üzerine Velîd, es-Seksekî'ye cevaben çok konuşup aşırıya gittiğini ve yaptıklarının çoğunun helaller arasında olduğu yanıtını verdi. Bu sözlerine eğer kendisini öldürürlerse fitneniz yatışmasın, dağınıklığınız toparlanmasın, aranızda ittifak meydana gelmesin ifadelerini de ekledi.¹⁰³ Ardından Velîd köşke girip oturdu, Kuran'ını açarak okumaya başladı ve “*Bugünün Hz. Osman'ın şehit ediliş günü gibidir.*” dedi.¹⁰⁴ Velîd, 126/744 yılının perşembe günü Tedmür şehrinden birkaç mil uzaklıkta bulunan el-Bahrâ'da kuşatmadan duvarı aşp yanına giren isyancılar tarafından yüzüne darbeler alarak öldü.¹⁰⁵ Velîd öldüğünde kırk iki, otuz beş, otuz altı, kırk iki¹⁰⁶ kırk beş,¹⁰⁷ veya kırk altı yaşlarında olduğuna dair farklı rivayetler vardır.¹⁰⁸

Velîd'in zikredilen şekilde öldürülmesi Emevî hakimiyetinin sonunun geldiğini göstermekteydi. Çünkü Emevî ailesi bu zamana kadar kendi aile mensuplarına hep sadakat göstermişti ve Velîd'in öldürülmesinde geçmiş dönemlerin aksine Haricilerin veya diğer grupların fazla etkisi yoktu. Bu ihtilali Emevî ailesi içinden önde gelen bir kişi olan Yezîd b. Velîd öncülük etmiş¹⁰⁹ ancak yaptığı bu ihtilalle de kendi kaleleri sayılan Şam'da Emevî ailesinin uhdesinde bulunan hilafetin itibarını zedelemiştir. Bu durum ise diğer büyük şehirlerdeki karışıklıkların önünü açmıştır.¹¹⁰

Buraya kadar aktardığımız olay ve durumlar değerlendirildiğinde Emevîler'in, Hişâm b. Abdülmelik'ten sonra yaşadığı siyasî krizlere yönelik birtakım çıkarımlarda bulunmak mümkün olacaktır. İlk olarak her şeyden önce Velîd, Emevî Devleti'nin meşru halifesi idi. Zira kendisi bu devletin halife seçme şekli olan veliahtlık sistemi ile iktidara gelmişti. Ancak zamanla yaşanan olayların sonucunda kendisini güçsüz bir otorite haline getirdi. Zayıflayan bu otorite muhaliflerinin önünü açtı.¹¹¹ Daha önce amcası Hişâm onu gerek yaşantısı gerekse farklı nedenlerden ötürü veliahtlıktan azletmeye çalıştı. Ancak

¹⁰² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/484. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/180. Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 255. Abduşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 174-175.

¹⁰³ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/180.

¹⁰⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4132.

¹⁰⁵ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/252. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/484. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/180. Halife bin Hayyât, *Tarih-u Halife bin Hayyât*, 363. Abduşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 174. el-Yakubî, *Târîh-ul Yâ'kubî*, 3/76. İbn Asâkir, *Tarih-u Dımaşk*, 26/378. Atçeken, “Velîd b. Yezîd”, 32.

¹⁰⁶ İbn Kuteybe, *el-Meârif*, 206.

¹⁰⁷ Halife bin Hayyât, *Tarih-u Halife bin Hayyât*, 363.

¹⁰⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/485. el-Belâzûrî, *Ensâb-ul Eşraf*, 9/127.

¹⁰⁹ Abduşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 174.

¹¹⁰ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 2/427.

¹¹¹ el-İş, “Emevi Yönetimine Genel Bir Bakış”, 188.

Muâviye’den itibaren oturan sistem buna izin vermedi. Çünkü Hişâm bu fikrini o dönemin aile büyüklerine kabul ettiremedi.¹¹²

Velîd’in iktidara gelişiyle içerisinde bulunduğu tavır ve icraatlar, yaşanacak siyasî krizlerin içinden çıkılmaz bir hale girmesinin önünü açacaktı. Örneğin malî konudaki savurganlığı ilk başlarda tepki almasa da sonlara doğru olumsuz sonuçlar verdi. Şahsi hayatındaki gayri ahlaki alışkanlıkları toplumun her kesiminde memnuniyetsizlikler meydana getirdi. Halifeliği döneminde Hâlid b. el-Kasrî’yi öldürtmesi neticesinde Yemenîleri küstürmesi kendisi aleyhinde olanların güçlerini arttırmış oldu. Aslında bu politikaları ile terk ettiği ilkelerin kendi aleyhinde birleşmesi Yezîd b. Velîd’i meşru halifeye karşı güçlendirdi ve Yezîd’in, Velîd’i öldürterek hilafete geçmesiyle sonuçlandı. Velîd’in zayıflığı ve Yezîd’in ihtilali var olan veliahtlık sistemini zayıflattı ve işlemez hale geldi. Bu hale gelen sistem ise devletin çöküşünü hızlandırdı.¹¹³

Öte yandan Emevî ailesinin başlarda Velîd’in hilafetini uzlaşı içerisinde desteklerken belirli bir zaman sonra iktidarını ilk defa yine aile içerisinde vuku bulan gayr-ı meşru bir ihtilal ile sonlandırmışlardır. Kanaatimizce bu durum Emevî ailesi içerisindeki asabiyet bağının zayıflamaya başlamasının temel unsurlarından birini oluşturmaktadır. Ancak Velîd’in hilafete gelmesiyle birlikte muhaliflerini ayırt etmeksizin sert tutumuyla siyasî temel ilkeler terk edilmiş ve devleti yıkan diğer sebeplerle birleşerek otoriteyi zayıflatmıştır. Zayıflayan merkezi yönetimde ise siyasî kriz baş göstermiştir. Siyasî krizin en sert tepkisi Emevîlerde aile içi süregelen sürtüşmeler ve ihtilaflar sonucu meydana gelen Yezîd b. Velîd’in tepkisi olmuştur. Ancak mevcut halife bunu gerek fetihlere veya başka şeylere yönlendirerek bastırmıştı. Velîd dönemi fetihlerin durması bu etkenin daha da artması ile sonuçlanmıştı.¹¹⁴

Zira Yezîd o döneme kadar görülmemiş bir yöntemle hilafete talip olmuştur. Meşru halifeyi öldürterek günümüz tabiriyle ihtilalle iktidara gelmiştir. Velîd’in iktidarının değişmesinin temelinde veliahtlık sistemi yoktu. Oysa ki Velîd kendinden sonra iki oğlunu veliaht ilan etmiş hatta biat almıştı. Ancak denge ve kabile politikasını terk etmesi sonucu ortaya çıkan Yemenî- Kaysî çekişmesi, muhalefetin güç dengelerinin tek bir noktada

¹¹² Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 2/426.

¹¹³ el-İş, “Emevi Yönetimine Genel Bir Bakış”, 188.

¹¹⁴ el-İş, “Emevi Yönetimine Genel Bir Bakış”, 187-188.

toplanması, halkın huzursuz olması gibi birçok sorunların bu ihtilalin ve krizin baş göstermesinde etkili olduğu müşahade edilmiştir.¹¹⁵

Devlette baş gösteren siyasî ve toplumsal krizler, politika üretme veya çözüm yolları ile halledilmeye, çözülmeye çalışılmamıştır. Nitekim Emevî ailesi kendilerinden olan mevcut halifeye tam destek ilkesi uygulanmamış, bunun yerine sorunları halifeyi görevden almakla çözmeye çalışmıştır. Bu durum ise, Emevîler’de yazılı olmayarak uygulanan bazı ilkelerin gerektiğinde uygulanmadığı ve konjonktüre göre çözüm bulunmaya çalışıldığını göstermesi bakımından kayda değer bir noktadır diyebiliriz.

¹¹⁵ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 2/432-433.

3. YEZÎD B. VELÎD

3.1 Yezîd b. Velîd'in Hayatı ve Kişiliği

Velîd b. Yezîd'in öldürülmesinden sonra hilafet makamına Yezîd b. Velîd geçmiştir. Tam ismi, Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik b. Mervân b. Hakem b. Ebi'l Âs b. Ümeyye b. Abdişşems b. Abdimenâf b. Kusay Ebû Hâlid el-Ümevî şeklindedir. Yezîd b. Velîd, Ümeyyeoğullarının Mervân kolundandır.¹¹⁶ Yezîd b. Velîd 90/708 yılında Şam'da doğmuştur ancak 96/714 yılında doğduğuna dair zayıf olarak nitelendirilen bir rivayet de vardır.¹¹⁷ Yezîd b. Velîd'e aklındaki ve bedenindeki eksiklikten dolayı değil de önceki halifenin arttırdığı maaşları yine aynı oranda azalttığı için "Nakıs" lakabı verilmiştir.¹¹⁸ Bu lakabı Yezîd'e Mervân el-Himâr'ın taktığı da rivayet edilir. Mervân'ın Yezîd'e "Nâkıs b. Yed" dediği söylenir.¹¹⁹ Diğer bir rivayette ise bu lakabı ona Mervân b. Muhammed'in taktığı ifade edilir.¹²⁰

Yezîd'in annesinin adı Şahferend binti Feyruz b. Yezdücürd b. Kısra'dır. Kısra ailesindendir.¹²¹ Yezîd b. Velîd bir şiirinde bize nesebi hakkında bilgi vermektedir. Yazdığı şiirde baba tarafından Mervân'ın oğlu ve Kısra'nın torunu olduğunu belirtiyor. Diğer

¹¹⁶ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihâye*, 13/191. Zehebî, *Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ*, 4236.

¹¹⁷ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihâye*, 13/192. Zehebî, *Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ*, 4236. Halife bin Hayyât, *Tarih-u Halife bin Hayyât*, 369. Mevlüt Koyuncu, "Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik el-Ümevî", (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 43/516.

¹¹⁸ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/299. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/487. Belazûrî, *el-Ensâbu'l-Eşraf*, 9/189. Mes'udi, *Mürucu'z-Zeheb ve Meadinu'l-Cevher*, 3/184. Zehebî, *Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ*, 4236. Halife bin Hayyât, *Tarih-u Halife bin Hayyât*, 369. el-Yakubî, *Târîh-ul Yâ'kubî*, 3/76. Abduşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 179. Koyuncu, "Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik el-Ümevî", 43/517.

¹¹⁹ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihâye*, 13/192.

¹²⁰ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/299. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/487. Belazûrî, *el-Ensâbu'l-Eşraf*, 9/189.

¹²¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/499. Belazûrî, *el-Ensâbu'l-Eşraf*, 9/189. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihâye*, 13/192. Mes'udi, *Mürucu'z-Zeheb ve Meadinu'l-Cevher*, 3/184. Halife bin Hayyât, *Tarih-u Halife bin Hayyât*, 368. el-Yakubî, *Târîh-ul Yâ'kubî*, 3/76. Abduşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 178.

tarafından da Kayser ve Hakan torunu olduğunu belirtiyor.¹²²Yezîd b. Velîd cariyeden doğup hilafete gelen ilk Emevî halifesi olmuştur.¹²³ Yezîd'in künyesi Ebû Hâlid'dir.¹²⁴

Kaynaklarda Yezîd b. Velîd'in adil, dindar, hayırsever, kavgadan uzak duran, takvalı bir kimse olduğu rivayet edilmiştir.¹²⁵ Yezîd b. Velîd'in adil biri olduğu bir atasözünde şu şekilde belirtilmiştir: “*Yüzü ak olan (Ömer b. Abdülaziz) ile Nâkıs, Mervânoğullarının en adilleridirler.*”¹²⁶ Yezîd'in fiziksel özelliklerine dair rivayetler ise şu şekildedir: “*Esmer tenli, uzun boylu, küçük başlı, benli ve yakışıklı bir adamdı. Ağzı biraz genişti ama fazla geniş değildi.*”¹²⁷

Yezîd, Velîd'in aksine dindar yetişmiş ve bu dindarlığını da hayatında tatbik etmiştir. Savurgan bir yapıdan ziyade tutumlu bir devlet adamı olmuştur. Bunu lakabı ile de tescil etmiştir. Nesebi itibarı ile de baba tarafı Emevî hanedanından anne tarafı Kısra hanedanındandır. Yani hem baba hem anne tarafında yöneticilik ruhuna sahip olduğu söylenebilir. Yezîd'in devlet işleri ile uğraşılan bir ortamda yetişmesi, onun ileride yapacakları konusunda önemli bir rol oynamıştır.

3.2 Yezîd b. Velîd'in Vaatleri ve Hilafete Geliş Şekli

Yezîd b. Velîd'in ihtilalden sonra halka verdiği vaatleri, yine halka yaptığı konuşmalarından anlamak mümkündür. Yezîd b. Velîd yaptığı konuşmasında kendi malını arttırmayacağını ve eşinin, çocuklarının bu mallardan istedikleri gibi harcayamayacağını söyledi. Yezîd, bir şehirde toplanan vergileri öncelikle o şehrin ihtiyaçları için harcanacağını belirtti. Eğer o vergilerde artma olursa o zaman yakın şehirlerin ihtiyaçları için kullanılacağını ifade etti. Sarayın kapısının her zaman halka açık olacağını vurguladı. Vergi ödeyenlere haklarından fazla vergi yükü yüklemeyeceğini açıkladı. Her yıl toplanan bağışların artık toplanmayacağını belirtti. Artık her ay erzak toplamayacağını vaat etti. Bu

¹²² Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/298. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/499. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/192. Mes'udi, *Mürucu'z-Zeheb ve Meadinu'l-Cevher*, 3/183. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4236. Abdüşşâfi Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 178. Koyuncu, “Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik el-Ümevî”, 43/516.

¹²³ Belâzürî, *el-Ensâbu'l-Eşraf*, 9/189. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/192.

¹²⁴ Belâzürî, *el-Ensâbu'l-Eşraf*, 9/189. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4236.

¹²⁵ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/192.

¹²⁶ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/193. Abdüşşâfi Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 178.

¹²⁷ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/298. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/499. Belâzürî, *el-Ensâbu'l-Eşraf*, 9/190. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/194.

vaat ettikleri tüm halkı kapsamakta olduğunu şayet bunları yerine getirmezse kendisinin hilafetten alınmasını istedi. Ancak yerine getirdiği takdirde ise kendisine itaat etmeleri gerektiğinin altını çizdi.¹²⁸

Yezîd'in, yaptığı konuşmasıyla çözülmekte olan halkı birleştirmek isteyen bir tutum sergilediği ve onun teminatının kendisi olduğunu gösterdi. Zira kendisine biat edenler içinde öldürttüğü Velîd'i sevenler de vardı. Devlet aklı ile hareket edip nefsinin veya kabilesinin çıkarları için değil, halkının istekleri doğrultusunda hareket edeceğini ilan etti.¹²⁹ Bu yaptığı ilan ile halkı kendisine tam bir itaate yönlendirmeyi amaçladı.

Yezîd'in hilafete gelişini anlatırken onun Velîd'in öldürülmesindeki rolünden de bahsetmek gerekmektedir. Çünkü Yezîd b. Velîd, meşru halife olan Velîd b. Yezîd'in ölümünde önemli bir paya sahiptir. Halife Velîd'e karşı, Velîd b. Abdülmelik'in çocukları ile Hişâm'ın çocukları aynı safta birleşmişlerdir. Bu iki ailenin birleşip karşı tarafta yer almalarının altında iktidar kavgası vardır. Velîd b. Yezîd'e ihtilal yapılmasına Süleyman b. Hişâm ve ailesi destek vermiştir. Velîd bu sebepten dolayı ona yüz sopa vurdurup onu Amman'a sürdürmüştür.¹³⁰

Halife Velîd b. Yezîd'e muhalefet edenlerin başında Yezîd b. Velîd geliyordu. Çünkü Velîd onu ve kardeşlerini sürgüne yolladı.¹³¹ Velîd'e karşı olanlar Yezîd'in etrafında toplandılar ve onu hareketin liderleri olarak seçtiler.¹³² Velîd'in Yezîd'i sürgüne göndermesinin sebebi olarak ise onun Kaderiyye'ye yakın olması rivayet edildi.¹³³ Velîd'in söz konusu tavrı sebebiyle ona kızan Yemenîler ve Emevî ailesindeki muhalifler Yezîd'in etrafında toplandılar. Ona Velîd b. Yezîd'e ihtilal yapmak için destek vererek telkinlerde bulundular.¹³⁴ Zira Yemenîler Velîd'in kendilerine yaptığı kabilecilik ayrımcılığını üzerine Yezîd'e gelerek biat etmek istediler. Yezîd'e “*Kardeşin Abbas b. Velîd, ailenin en büyüğüdür. Eğer o sana biat ederse insanlar sana muhalefet etmeyecektir.*” diyerek de bu

¹²⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/487. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4236. Abduşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 178-179. Koyuncu, “Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik el-Ümevî”, 43/517.

¹²⁹ İrfan Aycan, “Emeviler Dönemi İç siyasî Çekişmeler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/1 (1999), 170.

¹³⁰ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/175. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 167. Abduşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 177.

¹³¹ Belâzürî, *el-Ensâbu'l-Eşraf*, 9/166.

¹³² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/479. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/176. Koyuncu, “Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik el-Ümevî”, 43/516.

¹³³ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/298. Belâzürî, *el-Ensâbu'l-Eşraf*, 9/166.

¹³⁴ Belâzürî, *el-Ensâbu'l-Eşraf*, 9/167.

yolda nasıl hareket etmesi üzerine kendisine tavsiyelerde bulundu.¹³⁵ Bu tavsiyeler üzerine Yezîd b. Velîd ihtilal girişimlerine başladığı sıralarda abisi, Kastal'da bulunmaktaydı. Yezîd bunun üzerine abisinin yanına Kastal'a gitti ve onunla fikir alışverişinde bulundu. Abbas, kardeşine ortalığı bulandırmamak için beklemesini ve bu işe kalkışmamasını tavsiye etti. Yezîd b. Velîd ise bu tavsiyelere kulak asmayarak insanlardan alttan alta biatlar almaya devam etti.¹³⁶ Abisi verdiği tavsiyelere kardeşinin uymadığını görünce onu Velîd b. Yezîd'e teslim ederim diyerek vazgeçirmeye çalıştı.¹³⁷

Yezîd b. Velîd'in bahsi geçen girişimlerinden haberdar olan Ermeniye valisi Mervân b. Muhammed, Emevî ailesinin ileri gelenlerinden olan Said b. Abdülmelik b. Mervân'a bir mektup yazmıştı. Zira Vali Mervân'ın, Velîd b. Yezîd'i ne kadar sevdiğini halifelğe geçince ziyaret etmek istediğinden bahsedilmişti.¹³⁸ Mektupta Said'e bu kalkışmanın pek çok kişinin kanına mal olacağını, fitne ateşinin yanıp bir daha sönmeyeceği şeklinde uyarılarda bulunmasını istemiştir. Böylece Yezîd'in kalkıştığı bu işten vazgeçmesini beklemişlerdir.¹³⁹ Kendisine gelen bu mektubu Said, Yezîd'e göndermiştir. Abbas bu vesile ile kardeşini bir kez daha ikaz etmiş ve ellerinde bulunan devlet nimetinden olabileceklerini ifade etmişti.¹⁴⁰ Emevî ailesinin bu ileri görüşlü insanlarını dinlemeyen Yezîd bu nimetin gitme hızını arttırmıştır.

Yezîd'in kardeşi olan Bişr b. Yezîd ise abisinin hilafete gelmesinin gerektiğini düşünüyordu. Bu fikrini Abbas b. Velîd'e de söyledi. Bu düşüncesine gerekçe olarak Velîd'in halifelğe yakışmayan kötü alışkanlıkları olduğunu gösterdi.¹⁴¹ Abbas, ihtilal söylentisi karşısında Yezîd için ne tepki verdiyse Bişr'e de aynı tepkiyi verdi. Ama verilen tepki ve tavsiyelere rağmen iki kardeş bu fikirlerinden vazgeçmedi. Yezîd fikirlerini hayata geçirmeye başladı. Abbas bu kararlılıklarını görünce artık Ümeyyeoğullarının iktidardaki sonu gelmiştir diyerek bu konudaki son fikrini beyan etti.¹⁴² Ancak Yezîd'in yapmak istediği ihtilali, Emevî ailesinden çökmek üzere olan devleti kurtarma çabası olarak görenler de oldu ve ona destekte bulundular.¹⁴³

¹³⁵ Belâzürî, *el-Ensâbu'l-Eşraf*, 9/169. Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 2/432.

¹³⁶ Belâzürî, *el-Ensâbu'l-Eşraf*, 9/169. Koyuncu, "Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik el-Ümevî", 43/516.

¹³⁷ Belâzürî, *el-Ensâbu'l-Eşraf*, 9/169.

¹³⁸ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/217. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/163.

¹³⁹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/281. Belâzürî, *el-Ensâbu'l-Eşraf*, 9/170-171.

¹⁴⁰ Belâzürî, *el-Ensâbu'l-Eşraf*, 9/171.

¹⁴¹ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/160. Belâzürî, *el-Ensâbu'l-Eşraf*, 9/174.

¹⁴² Belâzürî, *el-Ensâbu'l-Eşraf*, 9/171.

¹⁴³ Ayca, "Emeviler Dönemi İç siyasî Çekişmeler", 170.

Yezîd b. Velîd halktan biat aldıktan sonra Şam'a gitti. Halifenin olmadığı bir zamanda şehre girdi ve görevlilerini yakalattı.¹⁴⁴ Velîd'in üzerine iki bin kişilik ordu göndererek onu çölde öldürttü ve başını huzuruna getirtti. Yezîd, halifenin kellesini görünce beraberindekiler ile secdeye kapandı. Böylece Velîd b. Yezîd ihtilalle hilafetten indirilen ilk Halife oldu. Yezîd b. Velîd ise ihtilalle halife olan ilk isim oldu.¹⁴⁵ Mevcut halifenin öldürülmesiyle Emevî ailesi ikiye bölündü. Hişâm'ın ve Velîd b. Abdülmelik'in çocukları Yezîd'i desteklerken; Ermeniye valisi Mervân ve Abbas ona karşı duruyorlardı.¹⁴⁶

Velîd'e karşı duranlardan en sert tepkilerden birini de Mervân b. Muhammed gösterdi. Velîd döneminde Ermeniye valisi olan Mervân, Yezîd'in halifeyi öldürtmesi üzerine gerekli hazırlıklarını yaparak onun kanını istediğini ilan etti. Kendisine tabi olan ordusu ile Şam'a doğru yola koyuldu.¹⁴⁷

Yezîd haberi alınca Mervân'a mektup yazdı. Yazdığı mektupta Cezire, Ermeniye, Musul ve Azerbaycan'da aynı şekilde valiliğini devam ettireceğini söyledi. Bunun üzerine Mervân b. Muhammed, Yezîd b. Velîd'e biat etti. Yezîd ise mektupta söz verdiği yerlere Mervân'ı vali olarak tayin etti.¹⁴⁸ Emevî ailesindeki bölünme ile kabile asabiyeti çerçevesinde yaşananlar bölünmeyi hızlandırdı. Ortaya çıkan bölünme Şam, Horasan ve Mağrib'te de devam etti. Aile içinde ortaya çıkan karışıklık Abbasî daveti ve diğer grupların giderek güçlenmesini beraberinde getirdi.¹⁴⁹

Yezîd çıktığı yolun ne kadar zor olduğunu bilerek çıkmıştı. Zira devlette esas alınan veliahtlık ilkesine aykırı davranarak bir halifeyi iktidardan düşürmesi yeni ve tartışmalı bir gelişme idi. Bu gelişme, iki tarafın da aynı hanedana mensup olması ve hanedan içi çatışma izlenimi vermesine sebep olmuştur.¹⁵⁰ Tüm ince hesapların yapıldığı bu ihtilalle Yezîd, yaşanan krizin çözülmesi yerine devleti bu konuda çıkmaza sokmuştur. Yezîd'in tercih ettiği bu yol Emevî hanedanının da artık yıkılabileceğini düşmanlarına göstermiştir. Yezîd, bu ihtilal ve aile büyüklerinin sözlerini dinlemeyerek Emevî ailesi ve devlette kapanmayacak bir yol olan, “geleni beğenmediysen devir” mantığının önünü açmıştır. Var olan bir

¹⁴⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/482. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/177-178. Mes'udi, *Mürucu'z-Zeheb ve Meadinu'l-Cevher*, 3/183. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 172. Abdüşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 179. Belâzürî, *el-Ensâbu'l-Eşraf*, 9/173.

¹⁴⁵ Belâzürî, *el-Ensâbu'l-Eşraf*, 9/180. Abdüşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 179.

¹⁴⁶ Belâzürî, *el-Ensâbu'l-Eşraf*, 9/175.

¹⁴⁷ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/295. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/498.

¹⁴⁸ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/298. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/498-499.

¹⁴⁹ Aksu, “Yezîd b. Velîd'in Hayatı ve Halifeliği”, 293.

¹⁵⁰ el-İş, “Emevi Yönetimine Genel Bir Bakış”, 186-187.

sisteminde işlevsiz hale kadar gelmesini sağlamıştır.¹⁵¹ Yezîd, böyle yaparak kendisinden sonra gelen halifeleri beğenmeyen diğer hanedan üyelerinin de aynı yolu takip etmelerine emsal olmuştur.

3.3 Yezîd b. Velîd'in Politikaları ve Bu Dönemde Çıkan İsyanlar

3.3.1 Yezîd b. Velîd Dönemi Vali Atamaları

Yezîd b. Velîd halife olduğunda stratejik bir öneme sahip olan Irak valiliğine Mansûr b. Cumhur el-Kelbî'yi tayin etti. Mekke, Medine ve Tâif valiliklerine ilk önce Abdülaziz b. Abdullah'ı daha sonra ise Abdülaziz'i görevden alarak Abdülaziz b. Ömer b. Abdülaziz'i tayin etti. Kûfe valiliğine ise Irak valisi Mansûr'un kardeşi Ubeydullah el-Abbas'ı tayin etti. Ancak İbn Ömer onu azlederek kardeşi Asım b. Ömer'i buraya vali tayin etti. Horasan'a ise Velîd döneminde Yusuf b. Ömer valilik yaptı ama daha sonra Emevîler'in yıkılışına kadar ise Nasr b. Seyyar valilik yaptı.¹⁵²

Yezîd b. Velîd hilafete gelince Irak ve Horasan bölgeleri hariç diğer bölgelerdeki valilerin görevlerine aynen devam etmelerini istedi. Çünkü Irak'ta Velîd b. Yezîd döneminde atanan Irak Valisi Yusuf b. Ömer, Yemenîler'den olan Hâlid el- Kasrî'yi öldürterek onların Velîd'e karşı oluşturulan muhalefet içerisinde yer almalarına sebep oldu. Yezîd b. Velîd ise kendisine destek olan Yemenîleri unutmayıp onu Irak valiliğinden azletti.¹⁵³ Horasan'da ise her ne kadar vali olsa bile otorite boşluğunun önemli derecede hissedildiği ve Abbasî davetinin önemli merkezlerinden biri olması sebebiyle konu bakımından önem arz etmektedir.

Yusuf b. Ömer'in Irak Valiliğinden Azledilmesi

Velîd b. Yezîd öldürülünce Yezîd b. Velîd Irak'tan Yusuf b. Ömer'i valilikten azlederek yerine Mansur b. Cumhur'u vali olarak tayin etti. Mansur Irak'a Recep ayında

¹⁵¹ el-İş, "Emevi Yönetimine Genel Bir Bakış", 187-188.

¹⁵² Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/299. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/164. Halife bin Hayyât, *Tarih-u Halife bin Hayyât*, 369.

¹⁵³ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 2/431-432.

geldi. Beytûlmâlin idaresine el koydu. Velîd döneminde hapiste olan memurların hepsini çıkarttı. Irak halkından Yezîd b. Velîd'e biat aldı.¹⁵⁴

Yezîd, Mansur'u aynı zamanda Horasan'a vali olarak tayin etmişti. Ancak Nasr b. Seyyar Horasan'ı Mansur'a vermeyi reddetmişti. Nasr b. Seyyar'a Velîd b. Yezîd'in öldürüldüğü haberi gelince ona götürdüğü hediyeleri Mansur'a götürdü. Mansur gelen hediyeleri kendi ailesi arasında taksim etti. Daha sonra da Horasan'a kardeşi Manzur'u vali tayin etti. Ama Nasr, Mansur'un yaptığı bu tayinlere imkân tanımadan kendisine bağlı olan beldeleri onlara karşı korudu.¹⁵⁵

Yezîd b. Velîd aynı yıl içerisinde Mansur'u Irak valiliğinden azlederek yerine Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'i tayin etti. Abdullah'ı oraya vali tayin etmesinin sebebi ise Irak halkının babasını sevmesidir. Abdullah, Mansur'un valiliği bırakmamasından çekindiği için önden Şamlı komutanlardan birkaçını gönderdi. Mansur hiçbir zorluk çıkarmadan valiliği Abdullah'a teslim etti.¹⁵⁶ Mansur valiliği teslim ettikten sonra da Şam'a geri döndü. Böylelikle Mansur Irak'ta Recep, Şaban ve Ramazan olmak üzere yaklaşık üç ay kalmış oldu.¹⁵⁷

Yezîd'in Yusuf b. Ömer'i iktidara gelmesi ile birlikte görevden alması yaptığı ihtilalin sonuçlarından biridir. Çünkü Yusuf'un Yemenîlerin liderlerinden biri olan Hâlid el-Kasrî'yi öldürmesi ve onların da bu olay sonrası Velîd'e karşı Yezîd'in yanında olmalarına sebep oldu.¹⁵⁸ Özetle Yezîd'in yaptığı vali atamalarında ihtilal çerçevesinde, kendi çıkarları ve bölge halkının kendisine biat edecekleri beklentisi ön plana çıkmaktadır. Nitekim Yemenîlerin gönlünü alma adına Halid el-Kasrî'nin ölümünde payı bulunan valiyi görevinden azletmesi bu durumun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

3.4 Yezîd b. Velîd'in Kaderiyye ile ilişkisi

Yezîd b. Velîd'in Kaderiyye mezhebine karşı tutumu diğer Emevî halifelerinden farklıdır. Yezîd b. Velîd, Kaderiyye düşüncesine sıcak bakan ilk Emevî halifesidir

¹⁵⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/490.

¹⁵⁵ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/277-278. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/491.

¹⁵⁶ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/284. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/494.

¹⁵⁷ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/284. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/490.

¹⁵⁸ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 2/431-432.

diyebiliriz.¹⁵⁹ Yezîd'in Kaderiyye mezhebinden olduğuna dair rivayetler söz konusudur. Bu rivayetlerden ilki, Yezîd b. Velîd hilafete geçtiği vakit insanları bu mezhebe davet ettiği ve girmeleri için zorladığı yönündedir. Diğer bir rivayette ise Yezîd'in hilafete geçince bu mezhebin önde gelen adamlarından Ğaylan'ı kendisine yakın kıldığı belirtilir.¹⁶⁰

Yezîd'in yukarıda sözü edilen tutumundan, onun Hişâm ve Velîd'in aksine Kaderiyye lehine bir tutum izlemiş olduğu ve onları önceki halifelerden farklı olarak koruyup kollamasıdır.

3.5 Humus Halkının İsyanı

Velîd döneminde Humus'un valisi Mervân b. Abdullah b. Abdülmelik'ti. Onun öldürüldüğü haberini alan Humuslular ölümüne üzüldüler. Hatta bir rivayete göre Velîd'in öldürülmesinde Abbas b. Velîd b. Abdülmelik'in payı olduğunu ve bunu Humus halkının öğrendiği daha sonra ise buna kızarak, Abbas b. Velîd'in evini yıkıp eşyalarını yağmaladıkları söylenir. Kendisini de ele geçirmeye çalışarak çocuklarını yakalayıp hapsedtiler. Ancak Abbas ellerinden kaçarak kardeşi Yezîd'in yanına gitti.¹⁶¹

Velîd'in öldürülmesi üzerine Humuslular, Ecnâd bölgesine (Şam, Humus, Kınnesrin, Kudüs, Filistin) mektuplar yazarak Velîd'in haksızca öldürülmesine tepki göstermeye çağırdılar. Bu mektupların gittiği yerlerden bu çağrıya olumlu cevaplar geldi. Bu olumlu cevaplardan sonra Yezîd b. Velîd'e karşı muhalefette birleştiler. Bundan sonra kendilerine de Muâviye b. Yezîd b. Husayn b. Numeyr'i vali seçtiler. Mervân b. Abdullah b. Abdülmelik de onları bu hususta onayladı.¹⁶²

Yezîd b. Velîd bu gruba bir elçi gönderdi. Fakat isyancı grup bu elçiye dinlemeyip darp ettiler. Bu olay üzerine Yezîd, kardeşi Mesrûr komutasında bir ordu yolladı. Mesrûr ordusuyla birlikte "Huvvârin" denilen bir yerde konakladı. O sırada Amman'dan hapisten çıkan Süleyman b. Hişâm, Yezîd'in yanına geldi. Yezîd, mallarını Velîd'in aldığını söyleyen Süleyman'a mallarını iade etti. Sonra da onları Mesrûr'un yanına yolladı. Süleyman ve

¹⁵⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/499. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/193.

¹⁶⁰ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/193. Zehebî, *Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ*, 4236.

¹⁶¹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/262. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/487. Koyuncu, "Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik el-Ümevî", 43/517.

¹⁶² Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/262-263. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/487-488. Halife bin Hayyât, *Tarih-u Halife bin Hayyât*, 369. Abduşşafi Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmî fi'l-Asri'l-Ümevî*, 180-181.

yanındakileri kendi emrini yerine getirmeye ve Mesrur'a itaat etmelerini emretti.¹⁶³ Humusluların niyeti Şam'a gitmekti. Ancak Mervân b. Abdülmelik onlara öncelikle üzerlerine gelen orduya karşı koymalarını tavsiye etti. Zira eğer o orduyu bertaraf ederlerse ondan sonrasının daha kolay olacağını söyledi. İsyancı grup Süleyman'ın ordusunu bırakıp Şam'a doğru yola koyuldu.¹⁶⁴

Yezîd b. Velîd durumu haber alınca isyancılara Yakup b. Hâni başkanlığında bir heyeti elçi olarak görevlendirdi. Yezîd isyan eden Humus halkından kendisine biat etmeleri yerine bu işi şûrâyâ havale etmelerini istedi. Fakat Amr b. Kays es-Sekûnî, Yezîd'e bir önceki halifenin oğullarından Hakem'i veliaht olarak tayin etmesi halinde bu isyanın biteceğini söyledi. Bu olay üzerine isyancı grup, gelen heyeti şehirden kovdular.¹⁶⁵

İki grup arasında şiddetli çatışmalar çıktı. Çatışmaların sonuna doğru Süleyman'ın sağ ve sol kuvvetleri yenilmiş, kendisine bağlı kalmıştı. Onlar da Humuslu isyancı gruba hücum ederek onları geri püskürtmeyi başarmışlardı. Bu püskürtmeden sonra iki taraf birbirlerine karşı baskınlar yaptı.¹⁶⁶ Hâl ve baskınlar devam ederken Abdülaziz b. Haccâc Seniyyetü'l-Ukâb'tan çıkıp Süleyman'ın yanına geldi. Humuslu isyancı grubun üzerine hücum ederek kendilerine karşı çıkanların hepsini kılıçtan geçirdi. Humuslu isyancı grup yenildi. Süleyman b. Hişâm'da Humusluları Yezîd b. Velîd'e biat etmeye çağırdı. Humuslu isyancı grubun liderleri arasında olan Ebû Muhammed es-Süfyânî ile Yezîd b. Halid b. Abdullah el-Kasrî yakalanarak Süleyman'ın yanına getirildiler. Süleyman da onları Halife Yezîd'e gönderdi. Halife de bu ikisini hapsedtirdi. Böylece Şamlıların hepsi Yezîd'e biat etmiş oldu. Süleyman'ın çağrısına olumlu yanıt veren Humuslular da Yezîd'e biat ettiler. Bu biatlerinden sonra Yezîd onlara bahşişler verdi ve saygı gösterdi. Muâviye b. Yezîd b. Husayn b. Numeyr'i de kendilerine vali seçti.¹⁶⁷

Humus halkının Emevî halifesi Velîd'e olan sevgileri ve tutumları yapılan ihtilale isyan ile karşılık vermelerine sebep oldu. Bölgenin gelen halifenin merkezi otoritesinin güçlü olmasına göre biat ettikleri de tespit edilen önemli noktalardan biridir. Diğer noktası ise Yezîd'in gönderdiği ordular ile isyancılar arasında çıkan tefrika bu ayaklanmayı onun lehine

¹⁶³ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/263. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/487-488.

¹⁶⁴ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/263. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/488. Koyuncu, "Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik el-Ümevî", 43/517.

¹⁶⁵ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/263.

¹⁶⁶ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/264. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/488.

¹⁶⁷ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/265-266. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/488. Abduşşâfi Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmî fi'l-Asri'l-Ümevî*, 181. Koyuncu, "Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik el-Ümevî", 43/517.

sonuçlanmasına sebep oldu. Bu izlenen çözüm yolunun pek kalıcı olmadığını İbrahim b. Velid'in hilafeti zamanı ona biat etmeyişinden anlaşılmaktadır. Sonuncu vurgulamak istenen nokta ise, Yezîd'in iktidara gelmesi ile uğraştığı ilk iş merkez harici şehirlerde oluşan siyasî kriz ve boşluğu tekrar toparlamaya çalışmak oldu. Nitekim ihtilal sonrası oluşan bu siyasî kriz ve boşluğun en önemli örneklerinden biri de bahsini ettiğimiz Humus isyanıydı.

3.6 Ürdün-Filistin Halkının İsyanı

Humus halkının ayaklanmasının peşi sıra Filistin halkı da ayaklandı. Ayaklandıktan sonra Filistinliler, valileri olan Said b. Abdülmelik'i şehirden çıkarttılar. Said b. Abdülmelik, Velîd'in valisiydi. Velîd'in öldürüldüğü sıralarda Filistin'de Yemenîlerin başında ise Said b. Ravh ve Dıb'ân b. Ravh vardı. Said, boş olan valilik koltuğunu Yezîd b. Süleyman b. Abdülmelik'e teklif etti. Ondan halifenin öldürüldüğünü ve onun kendilerine vali olmasını istedi. Yezîd b. Süleyman b. Abdülmelik de bu teklifi kabul etti. Filistin halkının valisi olduktan sonra onları Yezîd b. Velîd'e isyana çağırdı. Filistin halkı da bu çağrıya olumlu cevap vererek isyana kalkıştılar. Süleyman b. Abdülmelik'in çocukları da Filistin'e geldiler.¹⁶⁸ Ürdünlüler de Filistin halkının yaptıklarını haber aldıktan sonra aynı şekilde ayaklandılar. Ürdünlüler başlarına lider olarak Muhammed b. Abdülmelik'i geçirdiler ve Yezîd'e karşı savaşacaklarını ilan ettiler.¹⁶⁹

Bu iki şehrin durumu Yezîd b. Velîd'e bildirildi. Yezîd b. Velîd, bu iki grubun üzerlerine Süfyânî ile beraber olan Şam halkından ve Humusluların başında bulunan Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik'ten oluşan bir ordu gönderdi. Bu ordunun seksen dört bin kişi olduğu rivayet edilir. Siyaseti iyi bilen Yezîd ayrıca bu isyan gruplarının başında bulunan kişilere elçiler göndererek onlara valilik ve bolca mal teklif etti. Bunu yaparak ayaklanan grupların arasına tefrika düşürdü ve onların direnişi kırdı. Bu kırılan direniş gücünden sonra Filistinliler ve Ürdünlüler ayrılığa düştü. Ayrılığa düşen bu gruplardan Süleyman b. Hişâm, Yezîd b. Velîd için biatler aldı. Böylelikle Ürdün ve Filistin halkının ayaklanması son bulmuştur. Bu ayaklanma bittikten sonra Yezîd b. Velîd, Dıb'ân b. Ravh'ı Filistin'e vali

¹⁶⁸ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/266. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/488-489.

¹⁶⁹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/266. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/489. Koyuncu, "Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik el-Ümevî", 43/517.

tayin etti. Kardeşi İbrahim b. Velîd b. Abdülmelik'i de Ürdün'e vali olarak tayin etti.¹⁷⁰ Mesrur b. Velîd'i Kinnesrin ve Muâviye b. Yezîd b. Husayn'ı da Humus valiliğine atadı.¹⁷¹

Ürdün-Filisin halkı da aynı şekilde değişen iktidar ile oluşan boşluktan istifade ederek yeni gelen siyasî iktidara karşı ayaklanmışlardır. Bu durumda o bölgenin biatlerinin gelen halifenin merkezi otoritesinin durumuna bağlı olduğu tespit edilmiştir. Yezîd'in daha önce de belirttiğimiz gibi iktidara geldiği andan itibaren ilk işi oluşan bu otorite boşluğunu çözmek olmuştur. Gerek siyasî oyunlar gerekse güç kullanarak bu siyasî krizi bastırmak istemiştir. Nitekim izlenen bu yol yakın beldelerde başarı göstermiştir. Ürdün ve Filistin'de Yezîd'in başarılı olduğu bazı yerlerdendir.

3.7 Abbasî Daveti

Yezîd döneminde de Abbasî davetini anlamak için Horasan halkının kendi içlerinde yaşanan durumu bilmek gerekir. Çünkü Horasan Abbasî hareketinin önemli merkezlerinden biri olmuştur. Horasan'da 126/744 yılında Yemenîler ile Kaysîler arasında süregelen asabiyet kavgası yeniden canlandı. Bu canlanma Emevî Devleti'nin yıkılmasına kadar devam etti.¹⁷² Yezîd zamanındaki Horasan'daki ihtilafın sebebi Yemenîlerin lideri el-Kirmânî ile Kaysîlerin lideri ve devletin temsilcisi Nasr arasında yaşandı.¹⁷³

Yezîd b. Velîd döneminde Abbasî daveti faaliyetleri gizliden gizliye devam etti. Bu senede İbrahim b. Muhammed, Ebû Hâşim b. Mahân'ı Horasan'a yolladı. İbrahim Horasanlılara kendi planı ve vasiyeti hakkında bilgi yolladı. Ebû Hâşim, Merv şehrine gelince o şehrin ileri gelenlerini ve propagandacılarını toplayıp onlara Muhammed b. Ali'nin öldüğü haberini söyledi. Onları İbrahim b. Muhammed'e biate çağırdı. İbrahim'in de kendisiyle yolladığı mektubunu da onlara verdi. Onlar da bu davete icabet ettiler. Taraftarları için topladıklarını da Ebû Hâşim'e verdiler. Ebû Hâşim aldığı malları ve emanetleri İbrahim'e getirdi.¹⁷⁴

¹⁷⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/489. Abduşşafi Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 181.

¹⁷¹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/268. Koyuncu, "Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik el-Ümevî", 43/517.

¹⁷² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/494.

¹⁷³ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/285. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/494.

¹⁷⁴ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/294-295. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/497.

Abbasoğulları, yapılan ihtilalle birlikte değişen iktidarla biraz daha rahat hareket etme imkânı buldu ve Emevîlerin kabileler arası yaptığı bu ayrımcılığı da çok güzel bir şekilde yönetti. Çünkü yeni iktidarla birlikte çıkan yeni krizler ve merkeze uzak olan Horasan'da faaliyetlerini daha iyi sürdürmelerine imkân tanımıştır. Kabilelerin ve mevâlînin yardımıyla gizlice organize olmayı başaran Abbasoğulları ve taraftarları bu fırsatları lehlerine çevirmeyi başarmışlardır.¹⁷⁵

3.8 Yezîd b. Velîd'in Vefatı

Yezîd b. Velîd 126/744 yılında ağır hastalandı. Kendisinden sonra ilk veliaht olarak kardeşi İbrahim'i, ikinci veliaht olarak da Abdülaziz b. Haccâc b. Abdülmelik'i yerine bıraktı. Onlara biat edilmesini de emretti. Kaderiyye mezhebi mensupları da Yezîd'e bu ikisini veliaht bırakması konusunda tavsiyede bulundu.¹⁷⁶ Yezîd b. Velîd yakalandığı taun hastalığından 126/744 yılında Hadrâ'da vefat etmiştir. Yezîd b. Velîd'in Şam'da vefat ettiğine dair bir rivayet de vardır.¹⁷⁷ Yezîd b. Velîd vefat ettiğinde kırk altı yaşında olduğu belirtilmiştir ve halifeliği 6 ay sürmüştür,¹⁷⁸ başka bir rivayete göre de 5 ay sürmüştür.¹⁷⁹ Cenazesini veliaht tayin ettiği kardeşi İbrahim b. Velîd kıldırmıştır. Şam'da Bâbu's-sağîr kabristanına defnedilmiştir.¹⁸⁰

Yezîd'in erken vefatı hem devletin ömrünü kısaltmış hem de ortaya çıkan krizin bitmeden daha da büyümesine neden olmuştur. Yezîd, yaptığı ihtilalden sonra ilk icraat olarak yakın çevresinden biat almak olmuştur. Bu yaptığı Emevî ailesinin büyüklerinin rızasını almak ve kendisine destek vermelerini sağlamıştır.¹⁸¹ Oysaki ihtilalden önce onları

¹⁷⁵ Roberto Marín-Guzmán, "Arap Kabileleri, Emevî Saltanatı ve Abbâsî İhtilali", çev. Ali Aksu - Sena Kaplan, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2014), 298.

¹⁷⁶ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/295. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/497-498. Zehebî, *Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ*, 4236. Halife bin Hayyât, *Tarih-u Halife bin Hayyât*, 369. Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahhâri men zeheb* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986), 3/341. El-İşş, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, 304. Koyuncu, "Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik el-Ümevî", 43/517.

¹⁷⁷ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7/298. Mes'udi, *Mürucu'z-Zeheb ve Meadinu'l-Cevher*, 3/183.

¹⁷⁸ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/298. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/499. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/193-194. Zehebî, *Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ*, 4236. Halife bin Hayyât, *Tarih-u Halife bin Hayyât*, 369. Abduşşafi Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmî fi'l-Asri'l-Ümevî*, 181. Koyuncu, "Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik el-Ümevî", 43/517.

¹⁷⁹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/298.

¹⁸⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/499. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/193-194. Zehebî, *Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ*, 4236. Halife bin Hayyât, *Tarih-u Halife bin Hayyât*, 369. el-Yakubî, *Târîh-ul Yâ'kubî*, 3/77. Koyuncu, "Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik el-Ümevî", 43/517.

¹⁸¹ Aycan, "Emeviler Dönemi İç siyasi Çekişmeler", 170.

dinlememişti. Dolayısıyla burada bir kez daha ailenin rıza ve onayını almanın her ne şekilde iktidara gelinmiş olursa olsun halife için önem arz ettiğini müşahade etmekteyiz. Yezîd, Velîd'e nispetle dirayetli ve güçlü bir lider olduğu için ihtilal sonrası iktidara geldiği andan itibaren oluşan siyasî boşluğu ve bunun sonucu olarak da siyasî krizi engellemeye devleti toparlamaya başlamıştı. Ama tam bir ittifak sağlayamadan erkenden vefat etmesi, devletin bütünlüğünü sağlayamamasına sebep olmuştur. Bu durumda oluşan siyasî boşluk ve krizin daha da büyümesine neden olmuştur. Bundan dolayıdır ki Emevî devletinin çöküşünü hızlandıran etmenlerden biri de Yezîd'in erken ölümüdür şeklinde bir tespitte bulunabiliriz.

4. İBRAHİM B. VELİD'İN HİLAFETİ VE SONRASI

4.1 İbrahim b. Velîd'in Hayatı ve Kişiliği

İbrahim b. Velîd'in ismi kaynaklarımızda İbrahim b. Velîd b. Abdülmelik b. Mervân b. Hakem şeklinde geçmektedir. Hilafete gelmeden önceki hayatına dair detaylı bilgi mevcut değildir. Doğum tarihi ile ilgili bilgi de kaynaklarda bulunmamaktadır. İbrahim b. Velîd'in künyesi Ebû İshâk'tır. Ümeyyeoğullarının Mervânî kolundandır.¹⁸² Annesinin bir Berberi cariyeye olduğu rivayet edilir. "Ümmüveled" olan İbrahim'in annesinin adının Ni'met veya Haşef olduğu rivayet edilir.¹⁸³

Kaynaklar kendisinin hadis ilmiyle uğraştığını bize gösteriyor.¹⁸⁴ İbrahim'in siyasî arenaya çıkışı kardeşi Yezîd b. Velîd'in kendisini Ürdün'e vali olarak tayin etmesiyle başlar.¹⁸⁵ Kardeşi gerek hastalık sebebiyle gerekse Kaderiyye'nin baskısıyla onu birinci veliaht tayin etti.¹⁸⁶ Yezîd b. Velîd'in vefatıyla birlikte hilafete gelen İbrahim b. Velîd'in 4 ay veya yetmiş gün iktidarda kaldığı rivayet edilir.¹⁸⁷

Hakkında kaynaklarda az bilgi bulunan İbrahim b. Velîd'in de vefatı hakkında da az ve farklı bilgiler bulunmaktadır. İbrahim b. Velîd'in, Mervân b. Muhammed tarafından iktidardan düşürüldükten sonra 127/745 yılında hemen öldürüldüğü rivayet edilir.¹⁸⁸ Bir diğer rivayette ise Emevî ailesinin 132/750 Abbasî ihtilali sırasında Zap Suyu'nun yanında

¹⁸² Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/299. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/499. Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 259. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 713.

¹⁸³ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/299. Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 259. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 714. el-Yakubî, *Târîh-ul Yâ'kubî*, 3/78. Abdüşşâfi Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 181. Yüksel, "İbrahim b. Velîd'in Kişiliği ve İktidar Mücadelesi", 66.

¹⁸⁴ Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 259. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 713. İbn Asâkir, *Tarih-u Dimaşk*, 4/172. İbrahim Sarıçam, "İbrahim b. Velîd", (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 21/359.

¹⁸⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/489. Abdüşşâfi Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 181.

¹⁸⁶ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/295. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/497-498. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4236. Halife bin Hayyât, *Tarih-u Halife bin Hayyât*, 369. El-Işş, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, 304. Koyuncu, "Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik el-Ümevî", 43/517.

¹⁸⁷ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/299. el-Yakubî, *Târîh-ul Yâ'kubî*, 3/78. Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 259. İbn Asâkir, *Tarih-u Dimaşk*, 4/172. Abdüşşâfi Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 182.

¹⁸⁸ Belâzûrî, *Ensâb-ul Eşraf*, 9/201. Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 259. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 714. el-Yakubî, *Târîh-ul Yâ'kubî*, 3/78. Mes'udi, *Mürucu'z-Zeheb ve Meadinu'l-Cevher*, 3/188-189.

öldürülen Emevî hanedan üyelerinden biri olduğu belirtilir.¹⁸⁹ Son olarak da hilafetten düşürüldükten iki yıl sonra 130/748 yılında vefat ettiği nakledilir.¹⁹⁰

İbrahim'in, kardeşi Yezîd b. Velîd gibi Kaderiyye mezhebine mensup olduğu veya yakın olduğu söylenmektedir. Zira onun veliaht olması için Kaderiyye'nin Yezîd'e baskı yapması onu destekler niteliktedir.¹⁹¹ İbrahim b. Velîd, kaynaklardaki bilgilerden anladığımız kadarıyla siyasî arenada aktif bir şekilde faaliyet göstermesinden ziyade daha çok kardeşinin etkisinde kalmıştır. Bu durum ise tecrübeli bir devlet adamı özelliklerini hâiz olmadığını göstermektedir. Diğer bir etken ise İbrahim'in halk indinde bir liderden ziyade bir idareci olarak düşünülmesidir.¹⁹² Hâl böyle olunca ülkenin tamamına hâkim olamadan iktidardan düşürülmüştür.

4.2 İbrahim b. Velîd'in Hilafete Geliş Şekli ve Düşürülme Sebepleri

Yezîd b. Velîd 126/744 yılında salgın hastalıktan dolayı vefat edince kardeşi İbrahim b. Velîd'e biat edildi.¹⁹³ Çünkü Yezîd vefat etmeden önce kardeşi İbrahim'i birinci veliaht göstermişti.¹⁹⁴ Şamlılar İbrahim'e halife olarak biat ettiler. Ancak İbrahim iktidara gelse bile tam halife olamadı ve kendisine yapılan biat kısa sürdü. Ona biat edenler, kendisini kimi zaman halife kimi zaman emir veya bu iki görevden uzak bir şekilde bildiler.¹⁹⁵ Bu sebepten ötürü şairler, İbrahim'e her cuma yeniden biat edip ona tabi olan kavminin de halinin perişan olduğunu anlatan mısralar yazmışlardır.¹⁹⁶

¹⁸⁹ Belâzûrî, *Ensâb-ul Eşraf*, 9/201. Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 259. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 714. el-Yakubî, *Târîh-ul Yâ'kubî*, 3/78. Mes'udi, *Mürucu'z-Zeheb ve Meadinu'l-Cevher*, 3/188-189.

¹⁹⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/499.

¹⁹¹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/295. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/497-498. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4236. Halife bin Hayyât, *Tarih-u Halife bin Hayyât*, 369. İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, 3/341. El-Işş, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, 304. Koyuncu, "Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik el-Ümevî", 43/517.

¹⁹² Aycan, "Emeviler Dönemi İç siyasî Çekişmeler", 170.

¹⁹³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/499. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/205. İbn Asâkir, *Tarih-u Dimaşk*, 4/172. Abduşşafi Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 182.

¹⁹⁴ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/295. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/497-498. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 4236. Halife bin Hayyât, *Tarih-u Halife bin Hayyât*, 369. Koyuncu, "Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik el-Ümevî", 43/517.

¹⁹⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/499. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/205. İbn Kuteybe, *el-Meârif*, 207.

¹⁹⁶ Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 260. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 714. İbn Asâkir, *Tarih-u Dimaşk*, 4/173. Abduşşafi Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 182.

İbrahim'in hilafete gelişindeki etmenleri daha önce de zikredildiği gibi kardeşine tabiiyyeti ve Kaderiyye mensuplarının baskısı olarak belirleyebiliriz. Zira bunun yanında halk da kendisini lider olmaktan ziyade idareci veya yönetici olarak görüp kabul etmiştir. Bu durum ise iktidara geldiği vakit halkın onu kabullenememesi ve her yere hâkim olamayan, zayıf bir merkezi otoritenin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır.

İbrahim b. Velîd kendisinden sonrası için Abdülaziz b. Haccâc b. Abdülmelik'i veliaht tayin etti. Irak yönetimine de Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'yi görevlendirdi.¹⁹⁷ Humus halkı İbrahim b. Velîd'e biat etmedi. Bunun üzerine Halife İbrahim, Humus halkına karşı başlarında Abdülaziz'i ve Şam ordusunu gönderdi. Humus halkını muhasara altına aldılar. Bu muhasaranın sebebi yeni halifeye biat almaktı.¹⁹⁸ Ancak Abdülaziz biat alamadan Mervân'ın ve ordusunun Humus'a yaklaştığı haberini alınca muhasarayı kaldırıp Şam'a döndü.¹⁹⁹

Kaynaklar İbrahim b. Velîd'in tedbirsiz bir kişiliğe sahip olduğunu ve bu sebepten iktidarında istikrar olmadığını söylüyor.²⁰⁰ Ama en büyük istikrarsızlığın sebebi olarak Mervân b. Muhammed'in Yezîd b. Velîd'in ölümünden sonra Ermeniyye'den Şam'a doğru hilafet için gelmesidir.²⁰¹ Mervân b. Muhammed'in de bu yola çıkmasının sebebi olarak *"Ona bu kavmin efendisi olduğu ve çok muhabbet duyduğu amcasının oğlu Velîd'in intikamını alması gerektiğinin söylenmesidir."* diye rivayet edilir.²⁰² Bir başka rivayette ise aslında Mervân'ın, Velîd b. Yezîd öldürüldüğü zaman gizlice kendisi adına biat aldığı ve insanlara öldürülen halifeyi "Mazlum" adı ile isimlendirmesi ve onun kanını talep etmesidir. Mervân bununla da yetinmeyip Velîd'i Kaderiyye'nin öldürdüğünü söyleyip kendisinin Hz. Osman'ın kanını talep eden Muâviye olduğunu söylemiştir. Böylece biat alarak İbrahim'in üzerine yürüdü. Yezîd b. Velîd ile de mücadele edeceğini ancak kendisinden önce ecelinin gelerek vefat etmesi sebebiyle de kardeşinin üzerine yürüdüğünü söylemiştir.²⁰³ Bir başka

¹⁹⁷ Dîneverî, *Ahbaru't-Tıval*, 350.

¹⁹⁸ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/300. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 5/3. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/205. Abduşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 182.

¹⁹⁹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/300-301. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 5/3. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/205. Abduşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 182.

²⁰⁰ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, 3/342. Yüksel, "İbrahim b. Velîd'in Kişiliği ve İktidar Mücadelesi", 69.

²⁰¹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/300. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 5/3. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/205.

²⁰² Dîneverî, *Ahbaru't-Tıval*, 351.

²⁰³ Belazûrî, *el-Ensâbu'l-Eşraf*, 9/199. el-Yakubî, *Târîh-ul Yâ'kubî*, 3/78.

rivayette ise direkt Mervân b. Muhammed'in iktidara gelme isteğinin olduğunu ve bu amaçla ilerlediği söylenmektedir.²⁰⁴

İbrahim b. Velîd'in kısa hilafeti konumuz açısından değerlendirilirse pek çok sonuç elde edilebilir. Birincisi İbrahim b. Velîd'in, Yezîd döneminde yönetimde görevli bir memur olarak tanınmasıdır. Bu da hem gelen bir tehlikeye karşı onu kısmen yalnız bırakmış hem de dirayetsiz ve yeteneksiz bir yöneticinin krizlerle baş edebilmesinin önünü kapamıştır. İkinci sebep olarak ise bir halife olarak hareket edemeyip aldığı yenilgilerle Şam'dan kaçması ve lider ruhu ile Mervân'ın karşısına ordusunun başında çıkmayıp uzaktan takip etmesidir. Üçüncü sebep de İbrahim'e sadece yanındaki insanların biat etmesi ancak ülkenin diğer kısımların tam biatlerin alınamamasıdır ki bu durum ise merkezi otoritenin zayıflamasına sebebiyet vermiştir.²⁰⁵ Mervân ise bu durumdan istifade ederek kolaylıkla Şam'a kadar ilerlemiştir. Dördüncü sebep ise Mervân b. Muhammed'in bizzat kendisidir. Bir diğer deyişle uzun yıllar valilik yapması siyasî arenada bulunması ve lider ruhuyla ordusunun başında hareket ederek halifeye baş kaldırmasıdır. Mervân çıktığı bu yolda İbrahim'in zayıflığından istifadeyle ilerlemiş ve devletin bulunduğu siyasî krizden de faydalanmıştır.²⁰⁶ Bu durum ise her ne kadar ona gücün yolunu açsa da devleti artık geri dönülmez bir boşluk ve siyasî krizin içine atmıştır.

4.3 İbrahim b. Velîd'in Hilafetten Düşürülmesi ve Sonrası

İbrahim b. Velîd'i hilafetten Mervân b. Muhammed düşürmüştür. Mervân b. Muhammed'in kim olduğunu Velîd b. Yezîd'in öldürülmesinden sonraki kısımda Yezîd b. Velîd ile olan münasebetleri bağlamında zikretmiştik. Zira Mervân ordu ile Yezîd b. Velîd'in üstüne gelirken kendisi valilik vaadi ile ikna edilmiş, Mervân'da Yezîd'e biat ederek geri dönmüştü.²⁰⁷ Mervân, Yezîd'in vefat ettiği haberini alınca yerine oğlu Abdullah'ı Rakka'da vekil bırakarak büyük bir ordu ile Şam'a doğru harekete geçti. Şam yolunda Kınnesrin'e vardı. Kınnesrin'de vali olarak Yezîd'in atadığı kardeşi Bişr b. Velîd vardı. Mervân şehre ordusuyla girince halk toplandı. Mervân b. Muhammed onları kendisine biat etmeye davet

²⁰⁴ İbn Kuteybe, *el-Meârif*, 207. el-Yakubî, *Târîh-ul Yâ'kubî*, 3/78.

²⁰⁵ Aycan, "Emeviler Dönemi İç siyasî Çekişmeler", 170.

²⁰⁶ Aycan, "Emeviler Dönemi İç siyasî Çekişmeler", 171.

²⁰⁷ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/300. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 5/3. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/205.

etti. Kınnesrin halkı ona biat ederek valileri Bişr'i ve ekibini ona teslim etti. Mervân'ın talimatıyla teslim alınanlar hapsedildi.²⁰⁸

Bu sırada İbrahim b. Velîd'in, Humus'a gönderdiği ordu şehrin muhasarası ile meşguldü. Mervân, Kınnesrin'de ordusuna yeni katılanlarla beraber Humus'a yöneldi. Mervân'ın kendilerine doğru geldiğini haber alan Humus kuşatmasının komutanı Abdülaziz hemen muhasarayı bitirip oradan ayrıldı. Mervân, Humus'a gelince muhasaranın kaldırıldığını gördü. Humus halkı da Mervân b. Muhammed'e biat edip ordusuna katıldılar. Bu olayları İbrahim b. Velîd, Şam'dan dikkatle takip etti. Mervân'ın Humus halkından biat alıp onlarla birlikte Şam'a yönelmesinden sonra İbrahim yeni bir ordu düzenledi. Ordunun yaklaşık yüz yirmi bin kişi olduğu rivayet edilir.²⁰⁹

Mervân ise yaklaşık seksen bin kişilik bir orduyla geldi. Mervân gelen ordudan İbrahim'in hapsettiği Velîd'in iki oğlunu serbest bırakmalarını istedi. Bir de Velîd b. Yezîd'in öldürülmesinde dahili olanlardan kimseye zarar vermeyeceğini, onları istemeyeceğini söyledi. Eğer bu şartları kabul ederlerse onlarla savaş yapmayacağını da ekledi. Süleyman gelen bu tekliflerin hepsini reddederek onlarla savaşmaya karar verdi. Mervân, Süleyman'ın ordusunu yendi.²¹⁰ Mervân esir aldıklarından iki oğlu için biat alıp onları serbest bıraktı. Sadece aralarında Velîd'in öldürülmesinde önemli pay sahibi olan iki kişiyi hapsettirdi.²¹¹

Mervân'dan büyük bir yenilgi alan Süleyman yanında Yezîd b. Hâlid el-Kasrî ile birlikte Şam'a kaçmayı başardı. Şam'da İbrahim ve Abdülaziz ile bir araya geldi. Toplantı yapmaya başladılar. Toplantıda Yezîd el-Kasrî ellerinde bulunan Velîd'in iki oğlunun öldürülmesi gerektiğini söyledi. Bu fikrine destek olarak ise de eğer Mervân Şam'ı alır ise onları da kurtarır ve onlarda babalarının intikamını almasını ister dedi. Toplantıdan sonra onların öldürülmeleri için emir verildi. Bu sırada ellerinde bulunan Yusuf b. Ömer ve Ebû Muhammed es-Süfyânî'yi de öldürmek istediler. Yusuf b. Ömer'in boynunu vurdurarak öldürdüler. Ancak es-Süfyânî'ye karşı başarısız oldular. Onu da yakmak isterlerken

²⁰⁸ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/300. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 5/3. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/205.

²⁰⁹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/300-301. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 5/3. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/205. Abdüşşâfi Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 182.

²¹⁰ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/301. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 5/3. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/205. Abdüşşâfi Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 182.

²¹¹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/301. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 5/3. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/206.

Mervân'ın süvarilerinin Şam'a girdiği haberini alınca bırakıp kaçtılar. İbrahim b. Velîd bu haberi alınca Şam'dan kaçtı. Aynı şekilde Süleyman b. Hişâm'da beytûlmalı yağmalayıp taraftarlarına taksim edip sonra da şehirden kaçtı.²¹²

Mervân b. Muhammed Şam'a girdikten sonra oradakilerden biat aldı. Mervân'a İbrahim'in ve Süleyman'ın kaçtıklarını bildirdiler. Mervân da ele geçirilen isyancıların öldürülmesini emretti ve öyle de oldu. Daha sonra Mervân'a, Velîd'in iki oğlunu ve Yusuf b. Ömer'in de öldürüldüğünün haberini getirdiler. Mervân'da bu üçünün cenaze işlemlerini bitirip onları defnetti. Onun bir nevi Cabiye'nin intikamı olarak Yezîd b. Velîd'in kabrini açıp onun cesedinin oranın kapısına asıldığı rivayet edilir.²¹³ Öldüremedikleri Ebû Muhammed es-Süfyanî ise elleri bağlı şekilde Mervân'ın huzuruna çıkardılar. Es-Süfyanî, Mervân'a biat edince orada bulunanların hepsi ona biat ettiler.²¹⁴

Mervân b. Muhammed durumu kontrol altına aldıktan sonra Harrân'daki evine döndü. Bu sırada kendisinden İbrahim ve Süleyman için eman istenildi. Mervân'da ikisi için emân verdi. Bu emânın üzerine İbrahim b. Velîd, Cezire'de Mervân'ın yanına geldi. Mervân'a biat ederek hilafetten çekildi. Aynı şekilde Süleyman'da kaçtığı Tedmür'den bir heyetle kendisine gelerek biat etti.²¹⁵

İbrahim b. Velîd'in vefatı hakkında yukarda bahsi geçtiği gibi birkaç rivayet vardır. Birincisi Mervân'a biat ettikten iki yıl sonra 130/748'de vefat ettiğidir.²¹⁶ Bir diğer rivayet ise Mervân'a biat ettikten hemen sonra öldürüldüğü veya Abbasî İhtilali sırasında Zap suyunun yanında boğulan Emevîler arasında olduğudur.²¹⁷

²¹² Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/301-302. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 5/4. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/206. Halife bin Hayyât, *Tarih-u Halife bin Hayyât*, 373. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 714. İbn Kuteybe, *el-Mearif*, 208. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 178. Abdüşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 182.

²¹³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 5/4. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/207. Abdüşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 182.

²¹⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 5/5. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/207. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 179. Abdüşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 182.

²¹⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 5/5. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/208. Halife bin Hayyât, *Tarih-u Halife bin Hayyât*, 374. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 714. el-Yakubî, *Târîh-ul Yâ'kubî*, 3/78. İbn Kuteybe, *el-Mearif*, 207. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 179. Abdüşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 182.

²¹⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/499.

²¹⁷ Belâzûrî, *Ensâb-ul Eşraf*, 9/201. Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 259. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 714. el-Yakubî, *Târîh-ul Yâ'kubî*, 3/78. Mes'udi, *Mürucu'z-Zeheb ve Meadinu'l-Cevher*, 3/188-189. İbn Asâkir, *Tarih-u Dimaşk*, 4/173.

İbrahim b. Velîd iktidara geldikten sonra kendisine biat cihetinden sadece yakın çevresini ikna edebilmiştir. Ülkenin diğer kısımlarından biat almaya fırsatı olmadan halifeliği ele geçirme niyeti olan Mervân'ın hemen harekete geçmesi İbrahim aleyhine olmuştur. Çünkü Mervân'ın uzun yıllardır valilik yapması ve siyaseti iyi bilmesi onun halk nazarında kabulünü kolaylaştırmıştır. İbrahim'in sadece hilafetten önce kısa bir süre Ürdün valiliği yapması da onun aleyhine olmuştur. Bir taraftan da devletin bütünlüğünü Velîd gibi sağlayamayan Yezîd'in erken ölümü ülkeyi siyasî boşluğa ve krize itmiştir. İbrahim de bu bütünlüğü sağlayamaması ile bu boşlukta Mervân'ın kolay ilerlemesine sebep olmuştur. Bunun yanında İbrahim'in bir halife ruhuyla Mervân'ın karşısında duramaması ve yanlış kararlar alması onun iktidarının erken bitmesine sebep olmuştur. Bütün yaşananların sonucunda İbrahim b. Velîd iktidara geldiği andan itibaren krizin çözülme seçeneği kalmadığından bu konuda başarılı olamamıştır.

Mervân ise Yezîd b. Velîd'in açtığı ihtilal yolunu kullanarak İbrahim'i halifelikten almakla emellerine ulaşmıştır. Ancak yine Mervân'ın bir lider ruhuyla aynı kandan olan İbrahim'i affetmesi de siyasî arenaya ne kadar hâkim olduğunu bize göstermiştir. Bu mücadeleler sürerken ortaya çıkan siyasî ve toplumsal krizlerden faydalanarak bu krizi ihtilalle bitirecek Abbasî Daveti yıkılış sürecinin nihai unsuru olacaktır.

4.4 Emevîlerde Hilafetin İşleyişindeki Temel İlkeler

Emevî ailesi, iktidarı tamamen ele geçirdikten sonra kendi kurallarını veya diğer isimlendirme ile Arap toplumunun kurallarını uygulamıştır. Bu yazılı olmayan ancak uygulamada süregelen kurallar bütünü devletin sürekliliği noktasında önem arz etmiştir. İktidara, belirlenen kurallar çerçevesinde gelen halifeler aile içerisinde kabul edilen ilkelere riayet etmeye gayret göstermişlerdir. Ancak Velîd b. Yezîd dönemiyle beraber siyasî noktada ve uygulamalarda sıkıntılar başlamıştır. Bu siyasî krizlere çözüm olarak farklı yollar izlenmiştir. Biz de çalışmamızda Emevî iktidarının nasıl ve hangi ilkelere göre işlediğini soruşturduk ve Hişâm'ın ölümüyle yaşanan siyasî krizin aşılmasında nasıl ve hangi yöntemlere göre hareket edildiğini tarihsel olaylar üzerinden somutlaştırmaya çalışarak devletin işleyişinde yazılı olmayan ancak etkisini sürdüren ilkeleri belirlemeyi amaçladık. Bu somutlaştırma sürecinde ise temel aldığımız noktalar; hilafetin işleyişinde veliahtlık ilkesi, güç, kabile dengeleri, ihtilal, alimlerin etkisi, halifelerin yaşantılarının dine uygun

olup-olmaması, halifenin kendisinden sonra gelecek kişiyi belirlemesi, Emevî ailesinin menfaati, ailenin ileri gelenlerinin devreye girmesi gibi unsurlar olmuştur. Krizlerin mahiyeti, “bu unsurlardan birisi ya da bazılarıyla aşıyor veya iktidarın devamına katkı sağlıyor mu?” gibi sorular üzerinden soruşturulmuş ve o dönemde yaşanan olaylar bakımından değerlendirilerek cevaplar bulunmaya çalışılmıştır.

4.5 Emevîler’in Yazılı Olmayan İlkeleri ve Bu İlkelerin Son Dönemlerdeki Uygulamaları

Devletin kurucusu Muâviye b. Ebû Süfyân’dan Velîd b. Yezîd’e kadar geçen olaylar ışığında birtakım ilkeler saptamak mümkündür. Yaşanan tarihsel olaylar değerlendirildiğinde belirlenen ilkelerden ilki Ümeyyeoğulları iktidarının -her ne olursa olsun- devamlılığı ilkesidir. Emevî iktidarının devamlılığını veliahtlık sistemiyle sağlamaya çalıştılar. Söz konusu ilke mevcut halifenin vefatından sonra yerine kimin geçeceğini belirleyen sistemdir. Bahsi geçen sistemle birlikte oluşacak iktidar kavgalarının önüne geçilmek amaçlanmıştır. Açıktır ki ilk ilke olan veliahtlık sisteminin uygulamada pek çok örneği mevcuttur.

Yukarıdaki ilkeyi ilk uygulayan ve sistemi kuran kişi devletin kurucusu Muâviye’dir. Kurduğu devleti siyasî krizlerden korumak amacıyla kendisinden sonra oğluna biat alarak veliahtlık sistemi ile çözmüştür.²¹⁸ Muâviye’ye veliahtlık sistemi fikri sürecinde başta ailesi ve çevresi destek vermiştir.²¹⁹ Veliahtlık sistemi ile çözülen bu sorun Velîd’in iktidara geçmesinden sonra çiğnenmiştir. Zira Velîd’in iki oğlunu veliaht olarak belirlemesine rağmen²²⁰ Yezîd b. Velîd bu kurala riayet etmeyip Velîd’i ihtilalle iktidardan indirmiştir.²²¹ Yezîd’in var olan ilkeye riayet etmeyip bu yolu seçmesi devletteki yönetim krizini derinleştirmiştir ve devletin çöküş sürecini hızlandırmıştır. Zira kendinden sonra gelen yöneticiler de bu yolun mübah olduğunu düşünerek hareket etmişlerdir.

²¹⁸ Halife bin Hayyât, *Tarih-u Halife bin Hayyât*, 218. Ünal Kılıç, “Yezîd b. Muâviye”, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 43/513.

²¹⁹ Taberî, *Târîhu’t-Taberî*, 5/302. İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, 3/349. İrfan Aycan, “Muâviye b. Ebû Süfyân”, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 334. İbrahim Sarıçam, *Emevi- Haşimi İlişkileri (İslâm öncesinden Abbasîlere Kadar)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 300-301.

²²⁰ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve’n- Nihaye*, 13/164.

²²¹ Taberî, *Târîhu’t-Taberî*, 1387, 7/298. İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, 4/498-499.

Belirlenen ikinci ilke, Emevî iktidarının kriz anında nasıl bir yol izlediği ve belirlenen halifeye biat edilmesidir. Bu ilkeye örnek gösterilecek olay ise Câbiye toplantısı örneği üzerinden açıklanabilir. Bu toplantıyı şu şekilde açıklamak mümkündür: Emevîler’de, II. Muâviye’nin kendisinden sonrası için veliaht belirlemeden vefat etmesi sonrası yaşanan gelişme ve çözüm, Câbiye toplantısı ile izah edilmiştir. II. Muâviye veliaht belirlemeden vefat etmesi sonucu iktidar boşlukta kaldı. Oluşan boşluk Emevî iktidarının geleceği için tehlike arz etmeye başladı. Tehlikeyi gören Emevî ailesinin büyükleri toplandı. Bu toplantıda yaşça büyük ve tecrübeli olan Mervân b. Hakem’e biat ettiler.²²² Yaşanılan bu olay bize iki gerçeği gösteriyor: Birincisi iktidarın tehlike ile karşılaşması halinde aile büyükleri bu durumu tartışıp belli bir karar veriyor. İkincisi ise iktidarın Emevî ailesinden birine devredilmesidir. Velîd döneminde bu ilkeye Yezîd uymamıştır. Yezîd’e aile büyükleri defalarca halifeye karşı gelmemesi gerektiğini söylemiş olmalarına rağmen Yezîd buna uymayarak ihtilal yolunu seçmiştir.²²³ Yezîd’in bu ilkeye uymaması siyasî krizlerin çıkmaza doğru gitmesine sebep olmuştur. Çünkü meşru halifeyi uygun olmayan yolla indirmesi iktidara karşı muhaliflerinin elini güçlendirmiştir. Zira artık aile içinde de ihtilal yolu bir nevi meşruiyet zemini kazanmıştır. Zira kendisinden sonra kardeşi İbrahim’i de Mervân bu yolla iktidardan indirmiş²²⁴ Mervân ise Abbasî ihtilali ile hilafetten düşürülmüştür. Yaşanan bu olaylar ilgili ilkeye riayetin -her koşulda aileden olan halifeye bağlılık- ne kadar mühim olduğunu göstermiştir.

Emevî iktidarının işleyişinde belirleyici olan üçüncü ilke ise Emevî iktidarındaki halifelerin denge politikası izlemeleri olmuştur. Devletin sınırlarının geniş olması hasebiyle gerek kabileler arasında gerekse toplumun liderleri konumunda olan alimlere karşı dengeyi korumaya çalışmışlardır. Ancak Velîd b. Yezîd bu ilkeyi terk ederek açık bir şekilde Kaysîler’i tutmuş, onun bu tutumu Yemenîlerin, Yezîd’den taraf olmalarına sebep olmuştur.²²⁵ Yeniden canlanan tarafgirlik siyasî krizi çözememiş ve durum önü kapanmayacak bir hal almıştır. Değnilmesi gereken ikinci bir nokta ise halifelerin alimlere karşı tutumlarıdır. Buna örnek olarak Hişâm-Zührî ilişkisi örnek gösterilebilir. Hişâm b. Abdülmelik’in, İbn Şihâb ez-Zührî’nin fikirlerine önem verir ve saygı gösterirdi.²²⁶ Ne var

²²² İbn Kesîr, *El-Bidâye ve’n- Nihaye*, 13/479. Mustafa Fayda, “Câbiye” (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 6/538.

²²³ Belâzürî, *el-Ensâbu’l-Eşraf*, 9/169. Koyuncu, “Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik el-Ümevî”, 43/516.

²²⁴ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, 5/4. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve’n- Nihaye*, 13/207. Abdüşşâfi Muhammed, *El-Alemü’l-İslâmi fi’l-Asri’l-Ümevî*, 182.

²²⁵ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve’n- Nihaye*, 13/173. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 170.

²²⁶ Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 164.

ki Velîd'in gayri ahlaki yaşamı alimlerin ve onların nezdinde halkın tepkisini çekmiştir. Bu tepkiye en güzel örnek de Zührî'nin Velîd'e tavrı olmuştur. Zührî, Velîd'in hilafete gelmemesi için uğraşmıştır.²²⁷ Zührî'nin bu tutumu Velîd'in halkı ile arasının her daim bozulmasını uygun hale getirmiştir. Halkın bu hale gelmesi ile birlikte yaşanan her olumsuz durumda krizin ne boyutlara ulaşabileceğini göstermiş oldu.

Emevî ailesinde uygulanagelen ancak yazılı olmayan dördüncü ilke, Velîd b. Yezîd ve Yezîd b. Velîd dönemlerinde valiliklere ve önemli makamlara öncelikli olarak aile içinden kişiler getirilmiş olmasıdır.²²⁸ Yapılan bu tayinler ve atamalar iktidarın devamı noktasında mühim görülmüştür. Velîd ve Yezîd döneminde bu ilkelere de riayet edilmiştir. Ancak Yezîd'in ihtilal yapmama noktasında akrabası olan valilerden gelen tavsiyeleri dinlememesi bu durumu krizin çözülmesi noktasında devre dışı bırakmıştır. Bu durum ise Mervân örneğinde olduğu valinin gerek gördüğünde halifeye isyan etmesiyle sonuçlanmıştır.

Konuyla alakalı bahsedilen son ilke ise halifelerin aile içi affedici tutum sergilemesi olmuştur. Bu konunun en bariz örneklerinden biri, Mervân b. Muhammed'in hilafeti İbrahim'den aldıktan sonra kendisini affetmesidir.²²⁹ Mervân, devletin son demlerinde birleştirmek için rakiplerini bile affetmesi aile içi birliğin önemini vurgulamıştır. Ancak Velîd'in hilafeti ele almasından sonra kendine muhalif edenlere karşı tavrı son ilkemizle ters düşmektedir.²³⁰ Zira onlara karşı takındığı bu sert tutum Yezîd'in ihtilal sürecinde elini güçlendirmiştir. Bahsedilen ilkeye ters düşen bir diğer örnek ise Yezîd b. Velîd'in, Velîd'i öldürtmesidir. Çünkü Yezîd, Velîd'i öldürtünce Ürdün, Filistin ve Humus halkı isyan etmiştir.²³¹ Bu durum ise merkezi otoriteyi sarsarak siyasî krizi daha da derinleştirmiş ve devletin çöküş sürecini hızlandırmıştır.

Verilen örneklerin göstermiş olduğu gerçek şudur: Emevîler'in son dönemindeki halifelerin aile içi dayanışmasından vazgeçmesi yaşanan siyasî krizin çözilememesini tetiklemiştir. Karşılaşılan en küçük krizde bile devlet erkanı ve halkı karşı karşıya gelmiştir. Halk ile yöneticilerin arasındaki gerilim birbirlerine karşı güvenlerinin zedelenmesine sebep

²²⁷ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/163. Ebûl-Fida, *el-Muhtasâr fî Ahbâri'l-Beşer*, 1/283.

²²⁸ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/217-299. Halife bin Hayyât, *Tarih-u Halife bin Hayyât*, 369.

²²⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 5/5. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/208. Halife bin Hayyât, *Tarih-u Halife bin Hayyât*, 374. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 714. el-Yakubî, *Târîh-ul Yâ'kubî*, 3/78. İbn Kuteybe, *el-Meârif*, 207. Abduşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 182.

²³⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/479. İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n- Nihaye*, 13/175. Atçeken, "Velîd b. Yezîd", 32.

²³¹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1387, 7/262-263. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/487-488. Halife bin Hayyât, *Tarih-u Halife bin Hayyât*, 369. Abduşşafî Muhammed, *El-Alemü'l-İslâmi fi'l-Asri'l-Ümevî*, 180-181.

olmuştur. Yönetimi alırken temelleri sağlam atan hanedan üyeleri karşılaştığı çoğu sorunu bu ilkelerle atlattılar. Ancak son dönemlere geldiğimizde terk edilen bu temel ilkeler siyasî krizin çözülmesinden ziyade derinleşmesi ile sonuçlandı. Yaşanılan siyasî krizin ardından ilkelerin terk edilmesi sonucu Emevî Devleti'ne Abbasîler tarafından 750 yılında son verildi.

5. SONUÇ

Emevî Devleti, İslâm Tarihinde 661-750 yılları arasında hüküm sürmüş bir Arap İslam devletidir. Emevîler’de toplamda on dört halife iktidara gelmiştir. Bunlar iktidara geldikten sonra devlet yönetiminde, yazılı olmayan ancak her zaman belirleyici olan bazı temel ilkeleri esas almışlardır. Bu ilkelerin kaynağı ise genel anlamda Arap siyasî örfi hukuktu. Söz konusu temel ilkeler, doksan yıllık süreçte yönetimle ilgili yaşanan krizlerin aşılmasında etkili olmuştur. Ancak Emevîler’in son döneminde bu ilkelere riayet edilmemiştir. Sözü edilen ilkelere riayet edilmemesi ise karşılaşılan krizlerin derinleşmesine sebep olmakla kalmamış, devletin yıkılmasını beraberinde getirmiştir.

Emevî Devleti’nin işleyişinde belirleyici olan temel ilkelerin başında denge ve birlik politikası, veliahtlık, aile büyüklerinin hanedan içi sorun ve kavgaları sulh içinde çözme, siyasî-örfi hukuk ve mevcut halifeyi azledip yerine bir başkasını tayin etme gibi ilkeler geliyordu. Devletin ilk yılları ve ortalarında siyasî problemler vuku bulduğunda bu problemler söz konusu ilkeler çerçevesinde çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Emevîlerin 743-744 yılları arasındaki döneme geldiğimizde ise çok sayıda yaşanan siyasî sorun, devletin siyasî anlamda yönetim krizi yaşanmasına sebep olmuştur. Ümeyyeoğulları mevcut krizi çözmek yerine kendi aralarında iktidar mücadelesini başlattılar. Söz konusu mücadele ise mevcut siyasî krizi aşmak yerine devletin yıkılmasının önemli sebeplerinden birisi oldu ve böylece Emevî Devleti’nin yıkılmasına zemin hazırladı.

6. KAYNAKÇA

Kitaplar

- Abduşşafi Muhammed, Abdüllatif. *El-Alemü'l-İslâmi fî'l-Asri'l-Ümevî*. Kahire: Daru's-Selâm, 1. Basım, 1429.
- Atvan, Hüseyin. *Sîretü'l-Velîd b. Yezîd*. Kahire: Daru'l-Mearif, 1980.
- Belâzurî, Ebü'l-Hasen Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd (ö. 279/892-93). *Ensâbü'l-Eşrâf*. ed. Süheyl Zekkâr - Riyâz Ziriklî. 13 Cilt. Beyrût-Lübân: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd b. Venend ed-. *Ahbaru't-Tıval*. Kâhire: Daru İhyâi'l-Kütübü'l-Arabî, 1960.
- Ebûl-Fida, İmâmuddîn İsmâil. *el-Muhtasâr fî Ahbâri'l-Beşer*. Beyrut, 1. Basım, 1997.
- Ebu'l-Hasen Ali bin Hüseyin bin Ali el-Mes'udi. *Mürucu'z-Zeheb ve Meadinu'l-Cevher*. ed. Kemal Hasan Mer'i. 4 Cilt. Sayda-Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2005.
- El-Işş, Yusuf. *ed-Devletü'l-Ümeviyye*. Dimaşk: Daru'l-Fikr, 2. Basım, 1406.
- Halife bin Hayyât. *Tarih-u Halife bin Hayyât*. Riyad: Dâru't-Tayyibe, 2. Basım, 1405.
- Hitti, Philip K. *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1989.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dimaşkî eş-Şâfiî (ö. 571/1176). *Târîhu Medîneti Dimaşk*. thk. Muhibbüddin Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Amrevî. 80 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1415.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâduddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer (ö. 774/1373). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. Mısır: Dâru Hicr, 1. Basım, 1417.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdillâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889). *el-Mearif*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyyah, 3. Basım, 2011.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201). *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata - Mustafa Abdülkadir Ata. 19 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1992.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddîn Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Muhammed Abdulkerîm el-Cezerî eş-Şeybânî (ö. 630/1233). *el-Kâmil fî't-Târih*. thk. Ebû Süheyb el-Keramî. 1 Cilt. Riyâd: Beytül-Efkârî'd-Düveliyye, 1. Basım, 2009.

- İbnü'l-İmâd, Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed. *Şezerâtü 'z-zeheb fî ahhâri men zeheb*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1. Basım, 1986.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes'ûdî el-Hüzelî (ö. 345/956). *Murûcu 'z-Zeheb ve Me'âdinü 'l-Cevher*. thk. Kemâl Hasan Mer'î. 4 Cilt. Beyrût: el-Mektebetül Asriyye, 1. Basım, 2005.
- Sallâbi, Ali Muhammed. *Emevîler Dönemi*. çev. Harun Ünal. İstanbul: Ravza Yayınları, 2006.
- Sarıçam, İbrahim. *Emevi- Haşimi İlişkileri (İslâm öncesinden Abbasilere Kadar)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 4. Basım, 2015.
- Suyûtî, Celaleddin. *Halifeler Tarihi*. çev. Onur Özatağ. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2. Basım, 2015.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr et- (ö. 310/923). *Târihu 't Taberî / Târihu 'r-Rûsul ve 'l-Mülûk*. thk. Muhammed Ebu'l- Fadl İbrahim. 11 Cilt. Kahire: Dâru'l-Meârif bi Mısır, 2. Basım, 1967.
- Vekîl, Muhammed Seyyid el-. *el-Ümeviyyûne beyne 'ş-Şarki ve 'l-Ğarbi*. 2 Cilt. Dimeşk: Darû'l-Kalem, 2. Basım, 2014.
- Wellhausen, julius. *Arap Devleti ve Sukutu*. çev. Fikret Işıltan. Ankara: Ankara Basımevi, 1963.
- Ya'kûbî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el- (ö. 292/905'ten sonra). *Târihu 'l-Ya 'kûbî*. thk. Abdü'l-Emîr Mühennâ. 2 Cilt. Beyrût: Şeriketü'l-A'lemî Lil Metbûât, 2010.
- Yıldız, Hakkı Dursun (ed.). *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ö. 748/1348). *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaût. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r- Risâle, 2. Basım, 1982.

Makaleler

- Aksu, Ali. "Yezîd b. Velîd'in Hayatı ve Halifelîği". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2000), 289-304.
- Atçeken, İsmail Hakkı. "Velîd b. Yezîd". 31-33. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Aycan, İrfan. "Emeviler Dönemi İç siyasi Çekişmeler". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/1 (1999), 147-174.

- Aycan, İrfan. “Muâviye b. Ebû Süfyân”. 332-334. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Cengiz, Lütfü. “Emeviler Döneminde Kader Problemi” *Mârife Dini Araştırmalar Dergisi* 1/2 (1999), 107-127.
- Delice, Ali. “Emevi Devletinin Yıkılış Nedenleri Üzerine Bazı Mülâhazalar”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1999), 299-320.
- Fayda, Mustafa. “Câbiye”. 6/538. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Iş, Yusuf el-. “Emevi Yönetimine Genel Bir Bakış”. çev. Ömer Aras. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (2017), 177-188.
- Kılıç, Ünal. “Yezîd b. Muâviye”. 43/513-514. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Koyuncu, Mevlüt. “Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik el-Ümevî”. 43/516-517. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Koyuncu, Mevlüt. “Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik”. *Tarih Dergisi* 36 (2000), 283-298.
- Kurt, Hasan. “Mervân b. Muhammed”. 29/227-229. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Marín-Guzmán, Roberto. “Arap Kabileleri, Emevî Saltanatı ve Abbâsî İhtilâli”. çev. Ali Aksu - Sena Kaplan. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2014), 257-298.
- Özaydın, Abdulkerim. “Hâlid b. Abdullah el-Kasrî”. 15/281-282. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Özdemir, Mehmet Nadir. “Emevîler Döneminde “Mevâlî””. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2020), 189-210.
- Sarıçam, İbrahim. “İbrahim b. Velîd”. 21/359. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Üzüm, İlyas. “Kaderiyye”. 24/64-65. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Varol, Bahaüddin. “Emevîler’in Hz. Ali ve Taraftarlarına Hakaret Politikası Üzerine”. *İSTEM* 8 (2006), 83-107.
- Yüksel, Mücahit. “Emevî Halifesi Velîd b. Yezîd ve Halifelîği Üzerine Bazı Tespitler”. *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 14/27 (2019), 207-224.
- Yüksel, Mücahit. “İbrahim b. Velîd’in Kişiliği ve İktidar Mücadelesi”. *Aksaray Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 5/9 (2018), 65-77.